

ЈОВАН ПЕШИЋ

80
дни

Сећање
кашасирофа и
јрадилиште

АТЛАС СВЕТСКИХ ЗБИВАЊА

У књизи се, на специфичан начин, прегледно и документовано, даје историјска, економска, политичка и стратегијска анализа 100 најважнијих актуелних проблема, појава и неуралничких тачака савременог света.

АТЛАС СВЕТСКИХ ЗБИВАЊА

даје политичко-историјску панораму:

основних проблема светске привреде (производње, структуре, енергетике, борбе за нафту, челик, злато, изворе атомске енергије, измене структуре светског саобраћаја итд.);

територијалних и других спорних тачака (подељена Европа, Берлин, ЗЕТ, монетарне зоне у свету, Тирол, Куба, Родезија и Њаса, Јемен и Аден, Макмахонова линија, Кореја, Вијетнам, Лаос, Камбоџа и тако даље);

међународних економских, политичких и војно-стратегијских проблема (ракетна индустрија, атомска привреда, освајање космоса, промене структуре радничке класе итд.).

АТЛАС СВЕТСКИХ ЗБИВАЊА

у оквиру многих проблема које обрађује омогућава да се упознају суштина, позадина и закулисни маневри појединачних кругова у свету, који имају за циљ приграбљивање туђих богатства, успостављање своје политичке или економске доминације.

АТЛАС СВЕТСКИХ ЗБИВАЊА

намењен је свима који се интересују за актуелне проблеме светске политике и привреде, а нарочито: новинарима и редакцијама, руководствима друштвено-политичких организација, радничким и народним универзитетима библиотекама, војним поштама, предавачима, школама и свим другим који желе да имају целовитије информације о светским збивањима.

Текст „Атласа“ припремили су: Маријан Хубени, ванредни професор Економског факултета у Београду, Владислав Милenković, публицист и Ивица Коларов, публицист са групом сарадника.

АТЛАС СВЕТСКИХ ЗБИВАЊА

све појаве и проблеме илуструје мапама, графичким приказима и цртежима. Штампан је на белој бездрвој хартији, повезан у полуплатно, у две боје.

Обим око 25 ауторских табака: цене у претплати 1.600.— а по излаксу из штампе 2.000.— динара.

ДОКУМЕНТИ ДАНАШЊИЦЕ
Нова серија
Год. III, бр. 58

ЈОВАН ПЕШИЋ

СКОПЉЕ
КАТАСТРОФА И ГРАДИЛИШТЕ

„Седма сила“ Београд, 1963.

ДОКУМЕНТИ ДАНАШЊИЦЕ

Нова серија

Год. III, бр. 58. — 1. октобар 1963.

Излази 1, 11. и 21. у месецу. Годишња претплата (36 књига) 2.200 динара, полугодишња 1.100. Тек. рачун код Народне банке у Београду бр. 101-112-1-514.

уредник

СЛОВОДАН ПЕТРОВИЋ

технички уредник

ДРАГОЉУБ МАРШИЋАНИН

насловна страна

АЛЕКСАНДАР КЛАС

Издавач: Новинско-издавачко предузеће „Седма сила“
Београд, Теразије 31
Директор Ђорђе Зорић

О ПИСЦУ

ЈОВАН ПЕШИЋ је рођен 1921. године у Рсовцима, код Пирота. Пре рата је био грнчарски радник. Учествовао је у НОБ. После ослобођења, од 1946. бави се новинарством. Упоредо с тим започио је гимназију; сада ванредно студира на Високој школи политичких наука у Београду. Од 1946. до 1952. био је сарадник и уредник листа „Омладина“ и главни уредник часописа за сеоску омладину „Млади задругар“. Од 1952. је у „Борби“ најпре као дописник из Зрењанина и Новог Сада, а од 1956. из Скопља. Као активан друштвено-политички радник — одборник општине и члан Општинског комитета СКЈ — за последњих осам година непосредно је пратио живот, развој и проблеме главног града Македоније.

И последњу тешку катастрофу Скопља, земљотрес од 26. јула, лично је доживео. Преко „Борбе“ и „Вечерњих новости“ упутио је о томе прве вести с лица места и непрекидно је до данас пратио и извештавао читаоце свога листа о свим акцијама и мерама које су у разним фазама чињене и које се и данас чине за обнову и подизање тешко разореног Скопља.

У својој дугој историји Скопље је више пута готово потпуно пропадало и изнова се рађало.

Време настанка овога града, несумњиво једног од најстаријих и најзначајнијих на Балканском полуострву, није тачно утврђено. Прве трагове старог Скупија вальа тражити у прастаром илирском добу.

Развој овог највећег града на Вардару може се са сигурношћу пратити тек од времена када су Римљани, освојивши Македонију, на простору између данашњих села Злокућана и Бардоваца, неколико километара западно од данашњег Скопља, изградили моћни град Скупи, метрополу провинције Дарданије.

Три катастрофална земљотреса

Није, међутим, прошло много и овај цватући римски град је 518. године био потпуно разорен земљотресом. Савременик ове катастрофе, која је опустошила провинцију Дарданију заједно с њеним средиштем Скупијем, хроничар Амијанус Марцелинус, записао је тада да су се у провинцији Дарданији „услед јаког земљотреса срушила 24 каштела (градска утврђења), од којих су два пропала у земљу заједно с свим становницима, четири су срушена и половина њиховог становништва је изгубила животе, у једанаест градских утврђења настрадала је трећина становништва, а седам утврђења је упропашћено, при чему је погинула четвртина становништва.“

Хроничар тврди да се тада у Дарданији појавила у земљи пукотина дуга око 45 километара, а широка дванаест стопа. За метрополу Скупи хроничар каже да је била порушена до темеља, али, да становништво није настрадало, јер је пре катастрофе, пред најездом непријатеља, било побегло из града.

Преживели становници Скупија, су по Марцелинусовом опису, недалеко од својих станови и храмова, нешто низводно на обалама Вардара, подигли нови град — на месту где се налази данашње Скопље.

Ни нови град, међутим, није био поштећен. Године 1555. други катастрофални земљотрес на овом подручју није био мање разарајући од првог. Град је поново готово потпуно срушен. И поново изнова саграђен.

Скопље је и у својој новијој историји доживело и надживело многе недаће. Аустријски војскома Пиколомини савезник македонских устаника, предвођених рударем Карпошем, крајем XVII века, своју краткотрајну победу над Турцима обележио је стравичним пожаром, који је уништио велики део Скопља. Историја овога града испуњена је записима лепописаца о куги, поплавама и тешким ратним пustoшевима.

Прошле јесени, 17. октобра 1962., доживели смо у Скопљу поплаву катастрофалних размера, која је уништила многа материјална добра, али је, у самом граду, срећом, прошла без људских жртава.

И још нису ни подигнути станови за неколико стотина Скопљанаца чије је куће буџица Вардара прошле године срушила, а овог лета, 26. јула 1963, у 5 часова и 17 минута,

Скопље је задесила нова катастрофа, по последицама тежа него било која пре ње. Земљотрес је опет, по трећи пут, разорио највећи град на обалама Вардара. Можда су ранија разарања била тоталнија. Сада је у Скопљу остало бар нешто од онога што је у њему постојало пре трагичног 26. јула. Али, материјална добра која су у овом савременом Скопљу, уништена земљотресом, неоспорно су много већа него у римском Скупију и Скопљу турскога доба.

СКОПЉЕ ПРЕ ЗЕМЉОТРЕСА: ТРЕЋИ ГРАД У ЈУГОСЛАВИЈИ

Стари хроничари нису записали тачан број људских жртава у првом и другом катастрофалном земљотресу. Ни за овај трећи нема о томе потпуних података. Служба за идентификацију погинулих за време катастрофе од 26. јула 1963. године евидентирала је 1.070 жртава, од којих 478 одраслих мушкараца, 430 одраслих жена и 162 детета. До половине септембра 1963. на скопском гробљу Бутељ било је још увек преко сто безимених свежих гробова, у којима су сахрањена неидентификоване жртве скопске катастрофе.

Бројка од 1.070 жртава не може се узети као дефинитивна, јер је врло вероватно да има доста жртава које служба за идентификацију није могла евидентирати, зато што су их рођаци сахранили пре него што је ико стигао да их упише у спискове погинулих, а није искључена и могућност да је известан број погинулих заувек остао у затравњеним рушевинама великих зграда.

Ако је за сада још немогуће утврдити потпуни број погинулих, постоји тачна евиденција о повређенима који су били пренесени у болнице: укупно 2.900 људи, од којих је 1.110 задобило тешке повреде (преко 300 од њих месец и по после земљотреса још се налазило у болницама и на клиничкима). Такође се зна да ће око 800 људи који су се когног јутра 26. јула затекли под скопским крововима заувек остати инвалиди.

Ма да нема могућности да се изнесу упоредни прегледи о жртвама и повређенима за сва три катастрофална земљотреса у историји Скопља, неоспорно је да је катастрофа од 26. јула 1963. године и у погледу људских жртава имала огромне размере, да у томе не заостаје иза предходна два катастрофална земљотреса.

До ослобођења: град без индустрије

Неће се погрешити ако се каже да је Скопље до трагичног јутра 26. било у исто време и најстарији и најмлађи велики град социјалистичке Југославије. Неће се у томе погрешити зато што је неоспорна чињеница да се Скопље, чији се настанак губи негде у тами далеких векова, развило као прави, савремени град тек послератних година, у социјалистичкој Југославији.

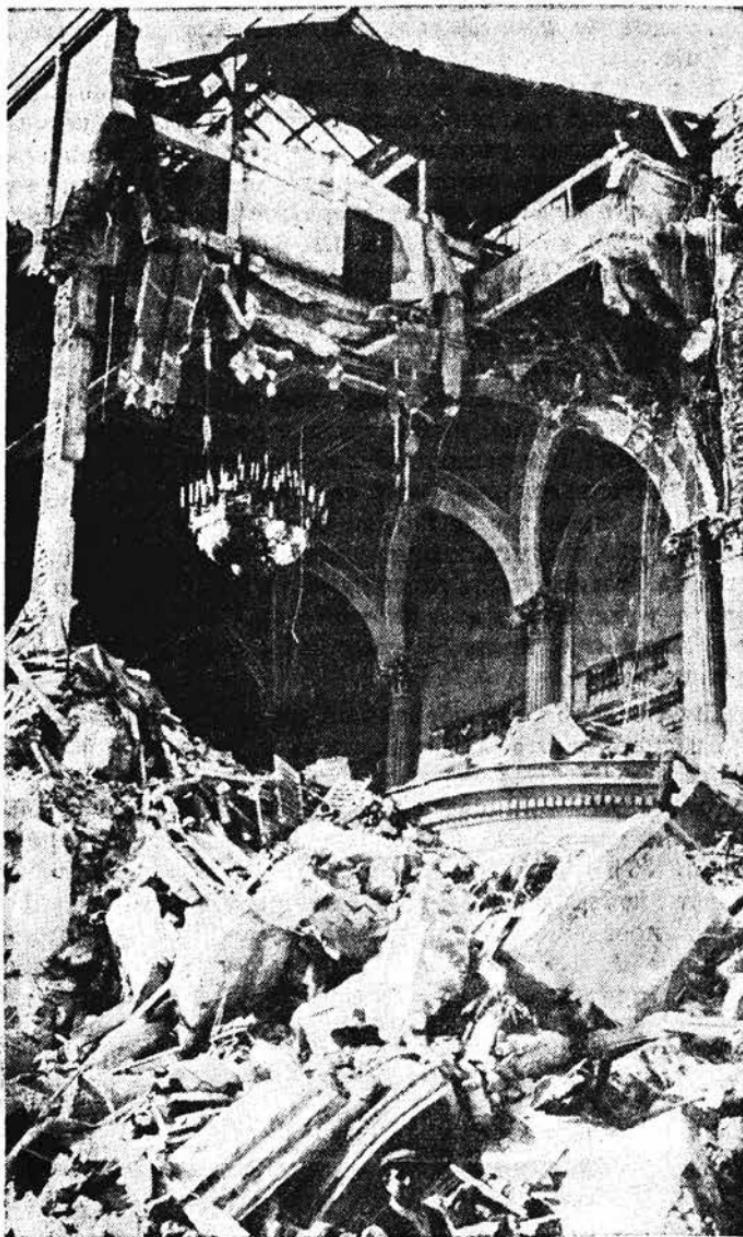
До ослобођења 1944. године Скопље је било нешто изграђеније и економски развијеније у односу на остале македонске градове. Па ипак, то је био град без индустрије, без правог градског живота — град у коме су преовлађивали занатско-чаршијски и административно-чиновнички елементи.

Када су се после ослобођења урбанисти прихватили израде новог урбанистичког плана, њихов посао је истовремено био и лак и тежак. Било је лако због тога што се могло планирати готово као на „табула рази“, што се врло мали број зграда чак и у најужем центру града могао укlopити у нови урбанистички план, што је од старог Скопља мало шта могло да уђе у нови план. Било је и тешко планирати све изнова, а још теже градити готово потпуно нови град, од индустрије до универзитета.

Али, захваљујући напорима, пре свега, самих Скопљанаца, напорима целе Социјалистичке Републике Македоније и целе југословенске заједнице, Скопље се развијало невероватно брзо, у многим доменима живота брже него било који велики град у социјалистичкој Југославији. Скопље је, како је недавно, на пленарном заседању Собрања Македоније, приметио председник републичког Извршног већа Александар Грличков, „најјаркије симболизовало све оно ново у животу македонског народа — његову социјалистичку државу у оквиру братске заједнице југословенских народа.“

Послератно Скопље: средиште целокупног живота нове Македоније

Скопље је било град чији је брзи раст и развитак најубедљивије истицао надмоћ новог над старијим, град који је својим контрастима између прошлости и данашњице нео-

ЧВРСТА И МАСИВНА ЗГРАДА ДОМА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ АРМИЈЕ — СРУШЕНА ЈЕ КАО ДА ЈЕ БИЛА ОД КАРАТА

дољиво привлачио људе, град чија је изградња била брига па и пасија не само Скопљанаца, већ целе републике Македоније.

Трагедија Скопља зато и није могла другачије да се одрази него као трагедија целе републике Македоније. Скопље није административно одређени центар Македоније, већ њено средиште, основни носилац њене привредне моћи, место у коме су биле сконцентрисане основне институције Републике, из кога су потицале и остваривале се врховне функције друштвене и државне заједнице Македоније.

У Скопљу је до когног 26. јула 1963. живела готово једна седмина укупног становништва Социјалистичке Републике Македоније.

Према званичним статистичким подацима, Скопље је 30. јуна 1963. године, непун месец пре земљотреса, имало 198.153 стална становника. Овоме треба додати и привремено присутне грађане, чији се број кретао од 12.000 до 20.000, што значи, да је на дан земљотреса Скопље имало преко 213.000 сталних и привремених становника, од којих је, према статистичким проценама за месец јул, око 70.000 спадало у активни део становништва. По броју становништва, Скопље је, после Београда и Загреба, био трећи град у Југославији.

Статистичар је забележио да је у Скопљу 30. јуна 1963. године било 39.516 становица са укупно 1.795.055 квадратних метара стамбене површине, рачунајући ту и 3.912 становица са укупном стамбеном површином од 208.026 квадратних метара који су на дан земљотреса били у изградњи. То чини 33,5 одсто укупног стамбеног фонда у Републици. Из овог произилази да је на сваког становника Скопља дојазило просечно око осам квадратних метара стамбене површине. Ако се узме да у овом граду свака породица у просеку има 4,5 члана, испада да је Скопље на дан земљотреса имало око 44.000 домаћинства.

У Скопљу — око две петине привредног потенцијала Македоније

У Скопљу су пре катастрофалног земљотреса биле сконцентрисане око две петине укупног привредног потенцијала Социјалистичке Републике Македоније. У њему се налазило 35 одсто укупног индустријског потенцијала РЕ-

публике, 77 одсто укупних грађевинских капацитета, 84 одсто саобраћајних и 50 одсто трговинских, занатских и угоститељских капацитета Македоније. Највећи део овог потенцијала чинила су крупна предузећа, којих је у Скопљу било највише — 40 одсто укупног броја крупних предузећа у Македонији.

Овакву концентрацију економског потенцијала у Скопљу пратила је и концентрација кадрова. Од укупно око 11.000 стручњака са високом и вишом стручном спремом, колико их је крајем прошле године било у СР Македонији, у Скопљу је радило око 6.000, што износи 55 одсто. Од укупног броја квалификованих радника у Македонији 38 одсто је радило у Скопљу.

Од укупне вредности активних основних средстава у привреди Македоније крајем прошле године, 42,5 одсто налазило се у Скопљу. Од 64.600 радника, службеника и стручњака, колико је у 1962. години просечно било запослено у друштвеном сектору привреде у Македонији, више од две петине, 41 одсто, радило је у Скопљу.

Привреда у Скопљу остварила је 1962. године укупни приход у износу од 238 милијарди динара, а то је 54,3 одсто укупног прихода који је те године остварен на целом подручју Македоније. Са 143 милијарди динара оствареног промета у трговини у 1962. години, Скопље је учествовало у остварењу укупног промета у Македонији са 70 одсто.

Не само као део Социјалистичке Републике Македоније, већ и као део целе Југославије, Скопље је пре катастрофалног земљотреса било значајан економски центар. У укупном приходу у привреди Југославије, оствареном у 1962. години, учешће Скопља износило је 2,4 одсто, у активним основним средствима 1,9 одсто, у укупном броју запослених у друштвеном сектору привреде 2,4 одсто, у укупном промету трговине 3,8 одсто, у укупном приходу грађевинарства 4,8 одсто, у укупном приходу у саобраћају 2,3 одсто, у укупном приходу друштвеног сектора занатства 2,1 одсто.

Учешће привреде Скопља у остварењу дохотка (новостворене вредности) износило је 1962. године у оквирима Македоније 43 одсто, а у оквирима Југославије 1,9 одсто.

Изградњом три нова индустријска колоса — железаре, фабрике ацетиленских производа и хемијског комбината „Биљана“ — и темељитим реконструкцијама многих постојећих погона у индустрији, што је било у току, Скопље се налазило на добром путу да за годину-две постане још зна-

чајнији индустриски центар не само у границама Македоније већ и у југословенским размерама. Само два нова хемијска предузећа — „Биљана“ и „Ацетиленка“ — опремљена најсавременијим уређајима, чија изградња треба углавном да буде завршена у току 1964. године, повећаће годишњи бруто продукт у привреди Скопља за преко двадесет милијарди динара.

Град са око 50.000 ученика.

Скопље, главни град Социјалистичке Републике Македоније, било је у исто време и највећи културни и просветни центар. У њему су биле концентрисане најзначајније културне институције ове Републике: три професионална позоришта, од којих је једно осим драмског ансамбла имало и балет и оперу, радио станица, редакција једног недељног и више повремених листова и часописа, Историјски, Археолошки, Природно-научни, Етнографски и Градски музеј, Народно-универзитетска библиотека, са око пола милиона књига и 52 народне библиотеке са преко 130 хиљада књига, Уметничка галерија, Филхармонија, 15 биоскопа са 8.200 седишта, разни институти и друге културне и научне установе.

Скопље је било и велики спортски центар Македоније.

За Скопље се с правом може рећи да је било град ѡака, јер је просечно сваки трећи његов становник, рачунајући ту и студенте, похађао неку редовну школу.

У Скопљу су пре земљотреса постојале 32 основне школе са преко хиљаду одељења и 36.585 ученика. Град је имао и 22 школе другог степена, од којих четири гимназије, десет средњих стручних школа, четири средње уметничке школе и четири школе за образовање наставног кадра; са 13.772 ученика. Иначе, у целој Македонији у школској 1962/63. години радило је око 80 средњих школа.

Наставу у скопским основним и средњим школама изводило је преко 2.000 просветних радника.

Скопље је заузимало треће место у Југославији (после Београда и Загреба) и по развијености високог и вищег школства. Иако један од најмлађих у породици југословенских универзитета, Скопски универзитет је последњих неколико година давао привреди, култури, науци и друштвеним службама 1.000 до 1.200 дипломираних стручњака го-

дишиње. У школској 1962/63. години на седам скопских факултета и у четири више школе у Скопљу студирало је укупно око 13.000 редовних и ванредних студената, а наставу је изводило само на Универзитету око 650 сталних и хонорарних наставника и асистената.

Скопски универзитет је за протеклих петнаест година, колико постоји, прилично консолидовао наставни и асистентски кадар и тиме у основи решио један од својих најтежих проблема. Створена је и солидна материјална основа за рад факултета и института Универзитета. За два одсека Техничког факултета, за Пољопривредно-шумарски факултет и за Хемијски институт биле су пре земљотреса у изградњи нове, модерне просторије. Капацитети двају студентских дома нису, истина, били довољни, ма да је у њима боравило око 2.000 студената, али, предстојало је знатно проширење студентског смештајног простора.

Растући број научних монографија, одбрањених докторских дисертација и штампаних прилога у факултетским зборницама и часописима убедљив су доказ о напретку научне делатности на Скопском универзитету. Доказ за то су и све бројније научне везе и сарадња са универзитетима и научним институцијама у осталим нашим центрима и другим земљама.

Концентрација здравствених, социјалних и комуналних служби

У Клиничкој, Војној, Градској и другим болницама Скопље је имало око 1.500 болничких лежаја, а то су готово две петине капацитета свих болница у Македонији. Како су и амбулантно-поликлиничка мрежа, служба за превентивну заштиту и друге здравствене установе биле и бројне и прилично развијене, 64 одсто укупног броја лекара у Македонији и 53 одсто осталог медицинског особља радило је у Скопљу.

Бројност становништва и његова структура наметали су постојање разних институција и у области социјалне заштите. У Скопљу је радила 41 установа за децу и омладину, седам саветовалишта за жене и многе друге установе из ове области.

Слика Скопља пре катастрофалног земљотреса не би била потпуна, ако се и о комуналним службама не би рекло

макар само то да је овај град имао у највећем делу потпуно изнова изграђени водовод и канализацију, да се било прилично одмакло у изградњи улица, постављању подземних електричних и телефонских каблова, организовању градског аутобуског саобраћаја, одржавању комуналне хигијене... У граду који је брзо напредовао и подизао се готово изнова, какво је било Скопље, комуналне службе тешко су могле да задовоље све потребе грађана, али, основне потребе су ипак биле задовољаване.

* * *

Планирана улагања за даљи економски и друштвени развитак главног града Македоније отварала су му нове видике. Перспективе за даљи напредак, за побољшање услова живота и рада Скопљанаца, биле су видљиве и јасне.

Али, неколико стравичних секунди у рано јутро 26. јула 1963. прекинуло је све токове живота Скопља, вратило га ко зна по који пут на полазне позиције, замрачило му перспективе, уништило огромна материјална добра, нахело тешке људске жртве.

ТИТО: „КАТАСТРОФА КАКВЕ У ИСТОРИЈИ НАШИХ НАРОДА НИЈЕ БИЛО“

За свега неколико секунди Скопље, град у пуном расцвату, претворено је у рушевине, постало је град смрти и ужаса.

Прве на брзину изречене оцене да Скопље, после јулске катастрофе, после земљотреса чији је интензитет, по тврђењу неких сеизмолога, у епицентру износио девет Меркали-Зибергових степени, а по другима — десет, као град више не постоји, да је то рањени, тешко рањени колос, коме ће бити потребно и много напора и доста времена да залечи своје ране, показале су се, на жалост, тачним.

Посматрано издалека, Скопље, додуше, и данас личи на град. Многе његове куће стоје, наизглед, сасвим стабилно. Међутим, то је варка. Довољно је приближити се граду, проћи његовим опустелим улицама, погледати зграде изблиза, видети сасушене цвеће на терасама, заноћити у неком од многобројних платнених насеља, бацити поглед на

прозоре било које зграде иза којих већ два месеца нема никаквог живота — и слика се битно мења. Илузије о постојању града нестаје. Остаје неоспоран утисак да дојучешчијег Скопља заиста више нема, да се на обалама Вардарска зачиње готов потпуно изнова нови град, да је Скопље већ данас — највеће градилиште у Југославији.

Епицентар земљотреса у најужем центру града

Необуздана и недокучива снага природе која је 26. јула уништила Скопље, по једнодушним претпоставкама југословенских и иностраних сеизмолога и других стручњака, потекла је из дубина Земље испод самог града. Хипоцентар земљотреса (место у земљинији кори где је највероватније дошло до наглог пущања слојева под страховитим бочним притиском „потонулих“ делова планина које оивичују Скопску котлину) — како каже еминентни совјетски научник Сергеј Васиљевич Медведеев, експерт за сеизмологију светског гласа, који је половином септембра ове године боравио у разореном Скопљу — налазио се негде под Скопљем, на дубини од пет до десет километара (неки стручњаци сматрају да је хипоцентар био свега на три километра дубине). Према томе, епицентар земљотреса (тачка на земљинији површини која је најближа хипоцентру) налазио се највероватније негде у самом граду. Са овом претпоставком слаже се и професор токијског универзитета Киоши Муто, стручњак светског гласа за асеизмичку градњу, који је такође половином септембра боравио у Скопљу.

И баш то, што се епицентар земљотреса од 26. јула највероватније налазио негде у самом Скопљу било је катастрофално за овај град.

Цела Југославија — трусно подручје

У Југославији, иначе, има доста подручја подложних земљотресу. У ствари, цела Југославија се убраја у трусна подручја света.

Наши савременици се свакако добро сећају трусне катастрофе која се 7. и 8. марта 1931. године д догодила у јужној Македонији, на подручју Валандова. Катастрофа је тада захватила 36 насеља. У Валандову је земљотрес пору

шио око 90 одсто кућа. Највише људских жртава било је у селу Пирави, где су се становници непосредно пре земљотреса били склонили у куће, јер је напољу падала киша. Ова катастрофа, која је, иначе проузрокована веома јаким земљотресом, имала је релативно мало људских жртава — 31 човек је погинуо, а 82 су рањена. Ни материјалне штете нису биле много велике, јер је земљотрес захватио подручје са релативно малим, у већини сиромашним насељима.

У прошлости катастрофални земљотреси су готово потпуно разарали многа насеља у нашој земљи. Најчешћа разарања била су на приморју. Дубровник је, на пример, рушен земљотресом дванаест пута, а Задар десет пута. Земљотрес је разарао Љубљану пет пута, многа насеља у Карловачкој котлини четири пута, Скопље, као што је овде већ казано, пре 26. јула 1963, два пута, Ливно, Сплит, Трогир, Радовљицу, Блед, Римске Топлице, Цавтат, Котор, Херцегнови, Пераст, Будву и многа друга места по једанпут. Катастрофални земљотрес је 17. децембра 1750. године, у 17 часова, готово целу Ријеку претворио у рушевине. За последњих 450 година у Загребу је забележено око 600 лакших потреса.

За нас који живимо у Југославији није много утешна чињеница да се наша лепа и драга земља налази у северној периферној земљотресној области Средоземља која спада у сеизмички најактивније области на Земљи. Југославија захвата тектонски нестабилне младе планинске пределе и делове двеју великих геосинклинала — Јадрански басен и Панонски басен. Зато нема краја у Југославији који није потенцијално угрожен земљотресом. Али, опасност од разорног покрета тла не прети подједнако свим крајевима Југославије. Судећи по досадашњој трусној активности, наше приморске крајеве земљотрес више угрожава него Војводину. Насеља у Македонији су до сада чешће страдала од земљотреса него насеља, на пример, у Босни.

Шест трусних подручја у Југославији

Познати југословенски сеизмолог Јеленко Михајловић Југославију дели у шест сеизмичких подручја.

1. Алпско подручје — захвата словеначке пределе са јужним границима Јулијских Алпа, где досад није било нити су потенцијално могући катастрофални потреси тла;

ИЗРАЗ БРИГЕ И ОХРАБРЕЊА: ТИТО У СКОПЉУ, СУТРАДАН
ПОСЛЕ КАТАСТРОФАЛНОГ ЗЕМЉОТРЕСА

2. Карпатско-балканско подручје — источни део Југославије, који показује најмању сеизмичку активност;

3. Пиндско-шарско подручје — продужетак Пиндско-епирског подручја, захвата мали југозападни део наше земље, подложен земљотресима чије се епицентрално подручје налази у Грчкој и Албанији;

4. Родопско подручје — захвата јужни део наше земље, сеизмички врло активно, са релативно честим јаким потресима од којих неки достижу и степен светских сеизмичких катастрофа, какав је, на пример, у новије време, био валандовски трус из 1931. године. Жаришта сеизмичких покрета на Родопском подручју налазе се у пределима стarih маса у јужној Бугарској и северној Грчкој.

5. Хрватско-славонско подручје — сеизмички веома активно; и

6. Динарско подручје — најактивније сеизмичко подручје у Југославији.

Доктор Јован Ђ. Марковић, доцент Универзитета у Београду, у својој књизи „Физичка географија Југославије“, која је недавно објављена, даје нешто другачију поделу на сеизмичка подручја и закључује да највећу сеизмичку активност међу макро-сеизмичким целинама у Југославији показује Динарски предео, са 33 одсто свих досад забележених покрета тла у нашој земљи, затим дође Савски предео са 24 одсто покрета, па Родопски са 19 одсто, Алпски са 17 одсто, Шарско-пиндски са 5 одсто и Карпатско-балкански предео са свега 2 одсто свих земљотреса на територији Југославије који су досад забележени.

Југословенски научник др Коста Петковић закључује, на основу података о ранијим земљотресима на скопском подручју, да је сеизмичка област скопског басена, која се, иначе налази у средини планинских масива као спуштени део терена у динарском планинском систему дуж попречних раседних линија, и раније била врло активна и да се интензитет те активности одржава са несмањеном жестином и даље.

Нарочито активном показала се раселинска линија која одваја северни део подножја планине Водна (у непосредној близини Скопља) од скопског басена. Дуж ове линије и њој паралелне линије која скопски басен одваја од Скопске црне горе својевремено је потонуло тле скопског басена. У ранијим геолошким периодима у ову потолину зализио је залив Егејског мора. Кад се море повукло остало је језеро. Касније је ишчезло и језеро, а остали су седиментни

слојеви који нису у стању да се одупру бочним притисцима и покретима поменутих раселинских линија. Ти слојеви пуцају, померају се и — изазивају земљотресе.

Једно мишљење о узроку скопске катастрофе

Међу мишљењима наших научника и стручњака о узроку скопске катастрофе која се догодила 26. јула 1963. године (ма да је врло тешко утврдiti стварни узрок земљотреса) посебно је занимљиво објашњење Душка Манаковића, доцента Природно-математичког факултета у Скопљу, објављено у листу „Нова Македонија“, од 1. до 4. септембра ове године.

Македонија, каже овај научник, већим својим делом захвата стари планински масив — Родопски. Међутим, на овом подручју тај масив је у далекој прошлости преломљен — на Родопски масив лево од Вардарца и на Пелагонијски масив. Између ова два дела Родопског масива протеже се, у виду неког огромног рова, широког око седамдесет километара, дољина Вардарца, тзв. Вардарска зона. Међутим, услед померања раздвојених делова планинског масива, Вардарска зона данас има карактеристичан изглед, сличан шаховској табли — једни делови ове зоне су спуштени, а други издигнути. Идући од севера према југу, прво дође Полошка котлина, па се уздизже планина Жеден, иза ње је Скопска котлина, па планина Венец, иза које дође Титовелешка котлина, онда опет планинска узвишења, иза којих се налази Тиквешка котлина и тако даље — до ушћа Вардарца у Егејско море. Обале овог огромног рова, Вардарске зоне, веома су нестабилне, крећу се и повремено изазивају — земљотресе различитих јачина и типова.

Како је показао најновији земљотрес у Скопљу, сеизмички покрети у Вардарској зони могу бити и вертикални и хоризонтални, или у оба смера истовремено, као што се, највероватније, догодило 26. јула у Скопљу.

Досадашња научна проучавања показала су да тле у Вардарској зони постепено и неприметно тоне. Услед страховитог притиска који врше оба раздвојена дела планинског масива, наталожени слојеви у вардарском „рову“ стално су у напретнутом стању. Та напретнутост повремено се до те мере повећава да се слојеви почињу савијати вишемање у лучном облику, наниже, или, у облику свода, навише. У

тренутку када напрегнутост пређе границу еластичности материјала од којег је састављен савијени слој, настаје прелом на месту где је напрегнутост највећа, при чему се једно „парче“ преломљеног лучног слоја спушта, а друго издиже. Како у таквим случајевима долази до наглог покрета огромних маса, ова раседања се на површини земље испољавају каојаки земљотреси, праћени тутњавом и катастрофално су разарајући уколико се у епицентралном подручју налазе насеља, поготово градови.

Ова, по законима физике, неизбежна кретања земљиних слојева у Вардарској зони су, према научној претпоставци доцента Душка Манаковића, проузроковала и вандовску катастрофу 1931. године и недавни катастрофални земљотрес у Скопљу.

Да ли је 26. јула 1963. у 5 часова и 17 минута дошло заиста до пуцања савијеног слоја масе у Скопској котлини под околностима и на начин које као највероватнију претпоставку наводи доцент Манаковић, то ће наука можда некада успети да расветли. Међутим, не подлеже никаквој сумњи чињеница да се тог кобног јутра нешто покренуло у земљиним дубинама испод Скопља, да је изазвало стравично вертикално и хоризонтално померање тла и да је дошло до катастрофе каква у новијој историји наших народова није забележена.

Фатални правоугаоник

Када се трагичног јулског јутра разишао огромни облак прашине и под зрацима раног сунца синуо унакажени лик главног града Македоније, када су прикупљене прве информације о томе шта је у ком делу града срушено и оштећено, није било потребно питати сеизмологе за епицентар земљотреса. Лаичка предвиђања да се епицентар налазио у самом граду касније су потврђена и изјавама многобројних југословенских и иностраних стручњака.

Совјетски научник Сергеј Васиљевич Медведев, на пример, узрок трагедије Скопља не види толико у томе што је земљотрес био у самом епицентру јачине вероватно девет или десет Меркали-Зибергових степени, колико у чињеници да је епицентар био негде у самом граду. Земљотреси овакве јачине нису реткост, ни у свету, ни у Југославији. По томе скопски басен није опаснији од многих других крајева Југославије. Али је ипак реткост да се један тако

велики град нађе у самом епицентралном подручју такојаког земљотреса.

У прилог претпоставци да се епицентар налазио на подручју Скопља иде и чињеница да се потрес од 26. јула, осетио и у Куманову, и у Тетову, и у Титовом Велесу, и у Штипу, свуда око Скопља. У свим околним градовима и селима, удаљеним од Скопља и до сто километара, потрес је био веома јак (у Куманову, на пример, попадали су многи димњаци и од потреса и тутњаве пробудили су се готово сви грађани који су тог тренутка спавали тврдим јутарњим сном), али, нигде уоколо потрес није био тако јак и са таквим разорним дејством као у Скопљу. Ово је најубедљивији доказ да је извор катастрофалног потреса био негде испод Скопља, да је овај град био најближи том извору, па је једино он и настрадао.

У самом Скопљу пак постоје микро-зоне у којима је степен разарања различит. Земљотрес је оставил рушевине у свим деловима града, али, негде више, а негде мање. Рушевина има и на периферији — у новом насељу Карпош, у Чашуру, у индустриској четврти града на левој обали Вардаре, у самом подножју Водна, у Топани и осталим деловима старог Скопља. Али, највеће, па и најбројније рушевине, испод којих је нашао смрт највећи део жртава скопске катастрофе, налазе се у центру града, у правоугаонiku који оивичују улице Кочо Рацин, Железничка, 29. ноември и десна обала Вардаре. Тај фатални правоугаоник, је, по свему судећи, био најближи месту у земљиној дубини (хипоцентру) где је вероватно настао страховит лом прена-прегнутих слојева. Највероватније је да је епицентар био баш у том правоугаонику.

Главни објекти разарања

Ту, на том подручју, срушене су или су потпуно растрешене и такве чврсте зграде као што су, на пример, биле: Дом Југословенске народне армије; железничка станица, једна од највећих у земљи; саобраћајна пошта број два; главна поштанска зграда, где се налазила и телефонска централа; дом културе „Кочо Рацин“; нова зграда општине Идадије; зграда Скопског универзитета, у којој су се налазили Филозофски, Правни, и Економски факултет; зграда републичких секретаријата; хотели „Македонија“ и „Скопље“; зграда спољнотрговинских предузећа (преко пута Со-

брања Македоније); пословна и стамбена зграда Југобанке и Народне банке; студио Радио-телевизије Скопље; две огромне пословне и стамбене петоспратнице преко пута железничке станице; читав блок нових стамбених четвороспратница на Тргу слободе; такозвана инжењерска зграда на углу улица Осме ударне бригаде, број 16 и Наума Наумовског, број 7; нове стамбене зграде у улицама Васила Главинова 22 и 36, Булевару Југословенске народне армије 32 и 66, Ђуре Ђаковића 19, Карла Маркса 41, Двадесет деветог новембра 46 и многе друге нове стамбене зграде, од којих су неке тек недавно усељене.

Многе стамбене зграде постале су колективне гробнице готово свих станара који су се кобног јутра 26. јула затекли у њима.

Зграда-гробница било је и ван „фаталног правоугаоника”, на свим странама Скопља. И на периферији. У новом насељу Карпош, на пример, огромна нова зграда, означена редним бројем 13, усмртила је готово све станаре. Преко пута Клиничке болнице, у Водњанској улици, број 40, та-које у новој згради, усељеној пре годину дана, угашени су животи већине станара. Овде, као и у многим другим зградама, изгинуле су целе породице, или је остао само по један члан. У новосаграђеном дому за самце грађевинског предузећа „Бетон”, у индустријском делу града, на левој обали Вардаре, пребивалишту око 400 људи, погинуло је једанаест радника и стручњака. Срећом, већина радника из овог дома била је трагичног јутра већ кренула на посао, па је тако избегла сигурну смрт.

У тренутку несреће у хотелу „Македонија“ налазило се 112 гостију, од којих је 70 погинуло, а остали су извучени живи испод рушевина. Међу погинулима било је и доста гостију из иностранства — Бугара, Белгијанаца, Француза, Американаца и других. Рачуна се да је уочи катастрофе у Скопљу заноћило око 200 гостију из иностранства. Међутим, сем оних који су се налазили у хотелима „Македонија“ и „Скопје“, сви остали су били под крововима или у шаторима које земљотрес није порушио.

Хиљаде личних и породичних драма

Трагедија Скопља је, у ствари, огроман мозаик који чини хиљаде личних и породичних драма, са срећним или тужним завршетком. Било је много случајева да су људи

5^h17 SKOPLJE RASEE, 5^h25 CE S PHOTOS DE FIN DU MONDE

УЖАС И ВОЛ НА ЛИЦМА УНЕСРЕЋЕНИХ СКОПЉАНАЛА — КОЈИ ЈЕ НЕКОЛИКО ТРЕНУТАКА ПОСЛЕ УДСА ЗАВЕЛЕЖИО ЈЕДАН СТРАНИ ФОТОРЕПОРТЕР.

само неколико минута пре катастрофалног потреса изишли из зграде да у радњи или на пијаци купе намирнице, да оду на посао — и избегли смрт. Било је и таквих који су се увече уочи несреће вратили у своје станове са годишњег одмора или службеног путовања, пре времена, и сутрадан ујутру заувек завршили сва животна путовања. Многи који су се тог трагичног јутра налазили ван Скопља, по повратку, нису затекли ни једног живог члана своје породице.

И најмање ситнице, којима се у нормалним приликама не придаје никакав значај, у тренутку катастрофе биле су одлучујуће — за живот и за смрт. На пример, Димко Цибрев, адвокат из Скопља, избегао је смрт захваљујући — цигаретама. Био је дошао на железничку станицу. Свега неколико секунди пре катастрофалног потреса, приметио је да је на пут кренуо без цигарета. Попшао је према трафици која се налазила у станичном холу крај излазних врата. Није стигао да купи цигарете, али је имао могућности да истрчи на улицу пре него што се тешка бетонска таваница стропоштала у пространи хол.

Тог јутра на железничкој станици одиграла се и друга мала драма, која личи на фантастичну причу. Двоје деце Тоше Смилевског, потпредседника Градске скупштине, искрало се оцу непосредно пре поласка воза којим је требало да отптују на годишњи одмор и из станичног хола истрчало напоље. Разљујени отац је пошао за несташном децом, али није стигао да их изгрди. Страховит тресак пре секао је његову оштру реч. Уместо грђе, деца су за овај безазлени али судбоносни несташлук добила много, неубичајено много родитељских пољубаца.

Неколико минута пре катастрофе две туристкиње из Савезне Републике Немачке, учитељице Ингеборг Вајс и Ингеборг Шупке, изишли су из хотела „Македонија” и кренуле према пословници Југословенског аеротранспорта, да авионом отптују у Београд. У тренутку потреса, који је зграду овог хотела сравнио са земљом, ове туристкиње су се налазиле на улици, у центру града. Виделе су ужас тих првих тренутака после земљотреса. При руци су имале камере и снимиле су многе потресне сцене. Касније су снимале и из авиона.

Ове немачке учитељице, међутим, нису биле једини случајни фото-репортери који су на филмској траци остали документе о првим тренуцима после катастрофе. Неколико дана после земљотреса, у најпознатијим светским часописима, какви су француски „Пари мач” и аме-

рички „Лајф”, појавили су се потресни фото-документи о трагичном скопском јутру. Аутор ових фотографија, амерички фото-репортер Сам Ноцела, избегао је сигурну смрт само захваљујући томе што уочи катастрофе у хотелу „Македонија” није било места за преноћиште. За то је у хотелу „Турист”, који се добро затресао, али није пао. Сналажљиви фоторепортер је свега осам минута после катастрофалног потреса, већ био на најзахвалнијем репортерском послу: снимао је на скопским улицама избезумљене становнике како полунаги јуре не знајући ни сами куда, снимао је унезверена лица, родитеље над мртвом децом, снимао је трагедију каква се ретковиђа.

Било је много драма са срећним завршетком. Многи затрпани грађани су крајњим напорима спасилаца извучени живи. Колико је само драматично било приликом спасавања портира хотела „Македонија” Боже Стојановског! Он је заједно са портирницом био пропао у подземне просторије хотела, али је био неповређен. За све време доје је трајало његово спасавање — пуна три дана — затрпани портир се оглашавао спасиоцима. А када су га, најзад, извукли, Боже Стојановски је, угледавши разорени град, затражио од официра-спасиоца револвер — да се убије.

Међу затрпанима који су тек четвртог дана после катастрофалног потреса извучени из рушевина била је и Живка Анастасова, станар порушене зграде Југобанке. Њено драматично спасавање трајало је осамдесет часова. А када су је извукли, нико није имао довољно смелости да јој каже истину о судбини њена два сина, деветогодишњег Ђорђа и седмогодишњег Зорана, који су већ били сахрањени на скопском гробљу. Ни њен супруг, Живко Анастасов, који је избегао смрт захваљујући томе што је пре земљотреса кренуо на пијаци, није имао храбости да јој одмах саопшти ову страшну вест.

И тринаестогодишња ученица Ленче Наумова изважена је тек четвртог дана после катастрофе. Њен изнемогли глас чуо је сусед др Јован Јурковски, отац Ленчеве другарице Мире. Кад је девојчица, после много напора, које су морали да уложе војници и њихов старешина поручник Миодраг Јовановић, најзад била спасена, на рушевини из које је извађена настало је неописиво очушевљење.

Најпотресније драме

Ипак, много је више било личних и породичних драма са трагичним епилогом.

Међу најтрагичније удесе, свакако, спада и удес породице Банета Ковача, уредника „Нове Македоније”, која је становала у Улици Осме ударне бригаде, број 16. Бане Ковач је кобног јутра био ван Скопља, у иностранству. Кад се вратио, затекао је мртве све четворо деце и супругу Вери Ковач, такође новинара, главног уредника листа „Просветена жена”. Несрећном оцу, који је после данима непомичан и нем стајао крај рушевина куће-гробнице своје породице, није остало ништа друго него да играчке које је за децу донео с пута поређа на њихове свеже хумке.

У тој згради, у Улици Осме ударне бригаде, број 16, становале су и три породице браће Лазарова. Остало је жива само четворочлана породица једног од браће Лазарова, техничара на градилишту скопске Железаре, која је уочи несреће била на рођендану код пријатеља и тамо преноћила.

Катастрофа је уништила и целу четворочлану породицу Томета Станковског, која је становала у Водњанској, број 40, и породицу Ванче Ивановског, у згради Југобанке, и породицу Кире Анастасова, републичког секретара за комуналне послове и социјалну политику (погинуо је он, два сина средњошколца и његова мајка, а остало је живо, али тешко рањено само његова супруга), и породицу Предрага Ђорђевића председника Републичког одбора Синдиката радника друштвених служби... Много скопских породица је у целини, или готово у целини настрадало у овој катастрофи.

Међу гостима из иностранства који су настрадали под рушевинама хотела „Македонија” биле су и две девојке — Франсоаз и Мадлен — кћери париског лекара Жана Луја. Родитељи су их послали на одмор — у Југославију, а затим је требало да отпирују у Грчку. Њихово путовање је, међутим, трагичног 26. јула, у 5 часова и 17 минута, заувек завршено, у Скопљу.

Нема породице, нема човека у Скопљу који јулску трагедију није доживео и као своју породичну или личну драму. Зар је мало драматике у томе што је цео град примoran да, ево, готово два месеца, живи у платненим насељима, под шаторима и несигурним настрешницама, што

су многе породице још увек раздвојене, што су многи из срушених станова изнели само ноћно рубље које су у тренутку несреће имали на себи, што је град неко време у великој мери био расељен — почетком августа у њему је живела свега око једна трећина његових становника... што су се битно изменили сви услови под којима се до трагичног 26. јула живело у овом лепом граду!

Уништено четири петине стамбеног фонда

Размере катастрофе су огромне и за сада још несагледиве. Још нема тачних и потпуних процена разарања материјалних добара, али је данас, осам недеља после земљотреса, неоспорно да су материјалне штете огромне, сигурно не мање од 500 милијарди динара.

Највећи материјални губитак представља уништење и тешко оштећење стамбеног фонда, чије су четири петине — како је изјавио председник републичког Извршног већа Александар Грличков на пленарној седници Собрања Македоније од 24. августа — срушене или треба да се руше, а преостали део стамбеног фонда моћи ће да се користи тек уз прилично велика улагања за поправке.

Половином августа на седници Одбора за урбанизам, комунална и стамбена питања Републичког већа Собрања Македоније констатовано је да је земљотрес 26. јула срушшио или учинио потпуно неупотребљивим преко 26.000 станова и да свега око 10.500 станова може већим или мањим поправкама да се оспособи за трајније становање. Овом бројском од 26.000 срушених и трајно онеспособљених станова нису обухваћени порушени станови ниског грађевинског стандарда, којих у Скопљу, нарочито у делу града на левој обали Вардара, има веома много. Рачуна се да је у том делу Скопља уништено око 90 одсто стамбеног фонда, па ће се на левој обали Вардара град подизати горово потпуно изнова.

Од преосталих 10.500 станова, који се оправкама могу оспособити за становање, 2.500 је било обележено зеленим ознакама (усељиво уз незнлатне оправке), а око 8.000 жутим ознакама (усељење могуће после већих или сложених конструкцијских оправки).

То што је недавно Градска скупштина Скопља донела одлуку да се у одређеним рејонима града дозволи појединачним сопственицима зграда ниског грађевинског стан-

дарда да их поправе и презиме у њима, јесте палијативно решење, са циљем да се тиме допринесе решавању тешког проблема — смештају становништва под чвршће кровове (чвршће у односу на шаторе и настрешнице) пре почетка зиме. Иначе, све те зграде мораће да се руше чим се за то укаже повољна прилика.

Зграде државних и друштвених установа

— тешко оштећене

Зграде у којима су радили представнички органи, државна управа, друштвено-политичке организације, културне институције и друге установе такође су делом порушене, а делом до те мере оштећене да су потребне велике и дуготрајне оправке да би се оспособиле за коришћење. Зграда Собрања Македоније, на пример, у којој се налазило и седиште републичког Извршног већа и неколико његових секретаријата, моћи ће, према предвиђањима извођача оправки, да се користи тек од почетка идуће године. Остале републичке институције и руководства друштвено-политичких организација били су, исто као и највише представничко тело Републике и Централни комитет Савеза комуниста Македоније, до недавно смештени углавном под шаторима и настрешницама (ретко који у неку бараку, или привремену просторију са чврстим кровом).

У башти Клуба народних посланика дуго после земљотреса налазиле су се „радне просторије” готово свих републичких друштвених, државних и политичких институција. Председништво Собрања Македоније од пре неколико недеља ради у неколико на близину оспособљених просторија посланичког клуба. Извршно веће се такође привремено сместило у овој згради. Поједини републички секретаријати су смештени или ће ускоро бити смештени у баракама. Главни одбор Социјалистичког савеза, Републичко веће синдиката и још нека републичка руководства друштвено-политичких организација вратиле су се у своје раније просторије — уселила су се поново у највишу скопску зграду, у тринаестоспратни Работнички дом, који је, на чуђење грађана (али не и стручњака за асемичку градњу), остао потпуно читав.

Пространо игралиште спортског друштва „Работнички” код градског парка неколико дана после земљотреса

постало је седиште Градске скупштине и готово свих градских институција и градских руководстава друштвено-политичких организација. Провизорне настрешнице и данас, у другој половини септембра, прекривају ово игралиште. Нико се одавде још није преселио под сигурнији кров.

Општинске скупштине и њихови органи, општинска руководства друштвено-политичких организација и разне општинске институције, уколико од раније немају коју бараку, као што је, на пример, случај са Општином Кисела вода, још раде под шаторима, настрешницама, или у другим импровизованим просторијама.

Све ове радне „просторије”, међутим, моћи ће да се користе још врло кратко време — до првих киша и хладних дана — и ускоро ће морати да ишчезну заједно са платненим стамбеним насељима. Не ради се, дакле, само о смештају становништва под чврсте кровове пре почетка зиме, већ и о обезбеђењу кавих-таквих радних просторија у којима ће представнички и управни органи, друштвено-политичке организације и разне установе и институције моћи наредне зиме да обављају свој посао. А то компликује и онако тешку ситуацију око пресељења града из шатора и настрешница под сигурније кровове.

Тешка оштећења у привреди

На свим значајнијим скуповима који су после земљотреса били посвећени Скопљу — два задатка су истицана као најважнија и најхитнија: обезбеђење смештаја становништва и оживљавање привреде.

Детаљнији увид у стање привреде у Скопљу после катастрофе показао је да су разарања далеко већа него што је изгледало првих дана. Данас већ има и приближно тачних процена штете коју је земљотрес нанео привредним организацијама. Процењена су директна оштећења грађевинских објеката (у целом Скопљу, на пример, ни један фабрички димњак није потпуно одолео катастрофалном потресу), оштећења на инсталацијама и машинама и друге непосредне штете. Међутим, нико није у стању, бар за сада, ни приближно да процени оне такозване посредне штете које је катастрофа нанела привреди у Скопљу, а тиме и целокупној привреди Социјалистичке Републике Македоније и Југославије. Веома је тешко проценити колико је привреда изгубила услед прекида рада, који у

неколико предузећа још траје, услед некоришћења свих капацитета, исплате личних доходака и за време када се није радило нарочито евакуисаним мајкама, поремећаја у пласману производа, прекида пословних веза, ванредних издатака око смештаја радника, стручњака и службеника, појачане флуктуације радне снаге и других поремећаја које је проузроковао земљотрес од 26. јула.

Према једној процени, коју је изнео председник Извршног већа Македоније Александар Грличков, грађевински објекти у фабрикама у Скопљу оштећени су за 16 одсто, а опрема за 8 одсто. У извештају Републичког секретаријата за индустрију и Републичке привредне коморе, поднесеном Собрању Македоније, ови проценти изражени су и апсолутним бројкама: укупна вредност основних средстава која је користило 45 производних радних организација, колико их има у Скопљу, пре земљотреса износила је 58 милијарди и 629 милиона динара (ревалоризирана набавна вредност), од којих 20 милијарди и 723 милиона чине грађевински објекти, 31 милијарду и 477 милиона опрема и 6 милијарди и 429 милиона динара остала средства. Оштећења која је нанео земљотрес износе на грађевинским објектима 3 милијарде и 262 милиона, а на опреми 2 милијарде и 659 милиона динара, што значи да су индустријска предузећа у Скопљу претрпела непосредну штету од земљотреса у укупном износу од 5 милијарди и 921 милион динара. За замену и обнову основних средстава, оштећених земљотресом, по прорачунима индустријских радних организација, биће потребно 7 милијарди и 731 милион динара, јер су многи оштећени објекти и опрема у таквом стању да се морају заменити новим, савременијим објектима и машинама. Овоме треба додати и 710 милиона динара штете у обртним средствима (уништене сировине и репродукциони материјал, недовршена производња и т. сл.), што износи 4,25 одсто укупне суме обртних средстава којима су располагала индустријска предузећа у Скопљу.

Фабрике које су претрпеле највећа оштећења

Највећа оштећења на машинама и уређајима претрпели су текстилна фабрика „Кузман Јосифовски-Питу” — 639 милиона динара, Фабрика конзерви „Вардар” — 344 милиона, Металски завод „Тито” — 123 милиона, фабрика

ГРОВЉЕ НА КОМЕ СУ САХРАЊЕНЕ ЖРТВЕ СКОПСКЕ КАТАСТРОФЕ

сапуна и козметике „Цветан Димов” — 111 милиона, фабрика обуће „Водно” — 60 милиона, фабрика боја и лакова „Пролетер” — 59 милиона, док су у другим фабрикама оштећења опреме испод педесет милиона динара.

На седници Собрања Македоније, одржаној 2. септембра у Тетову (сви већи скупови републичких органа још увек се одржавају у околним градовима, Куманову, Титовом Велесу и Тетову), председник Одбора републичког Извршног већа за привреду др Асен Симитчиев обавестио је народне посланике да су у 14 индустиријских предузећа у Скопљу (од укупно 45) грађевински објекти или потпуно уништени, или онеспособљени за коришћење.

Услед поремећаја који су настали после земљотреса, индустиријска производња у овом граду у првој декади августа спала је на свега 42 одсто у односу на остварену производњу у првој декади претходног месеца. У другој и трећој декади, захваљујући, пре свега, залагњу радних организација, а и помоћи са стране, индустиријска производња је знатно повећана, али у многим предузећима још увек је знатно испод нивоа који је имала пре катастрофе.

Савезна привредна комора одмах после земљотреса формирала је штаб за помоћ привреди у Скопљу, послала је своје представнике у разорени град да утврде потребе индустрије и да предложе мере за задовољење тих потреба. Ово је веома много помогло да многе фабрике релативно брзо наставе прекинуту производњу, макар и са смањеним ефектом.

Санирању индустиријских предузећа у Скопљу знатно су допринели стручњаци које су послала републичка извршна већа осталих република Југославије. Само за санирање електро-мреже у граду дошло је из разних крајева Југославије преко 600 радника и стручњака, па су тако предузећа релативно брзо добила електричну енергију, а омогућено је и осветљавање поједињих улица два — три дана после земљотреса.

Поопштена оскудица у стручној радиој снази

Од укупно 20.181 радника, колико их је било запослено у индустрији у Скопљу пре земљотреса, до половине августа у производњу се укључило 17.080 радника или 84,6 одсто. Од оних који се нису пријавили на посао, 1.507 су мајке са децом до седам година, које су привре-

ено биле ослобођене рада, а примале су лични доходак, за 72 радника је утврђено да су повређена, 34 су погинула, а за 1.488 се у то време још није знало где се налазе. Иако број повређених и погинулих индустријских радника, у односу на укупан број жртава скопске катастрофе, није велики, нека предузећа су дошла у тешку ситуацију, јер су остала без стручног и висококвалифицираног кадра, који, иначе, није био довољан ни пре катастрофе. Хромни рудник „Радуша”, на пример, имао је шест инжењера, од којих су петорица погинула.

Од укупно 10.198 станова у којима су становали радници, стручњаци и службеници запослени у индустрији, остало је неоштећено свега 1.236 станова, што износи 12,1 одсто. Земљотрес је срушио и потпуно онеспособио више од половине укупног броја радничких станова (50,8 одсто), тешко је оштећено 21,1 одсто, а лакше оштећено 16 одсто станова.

Напори су били усмерени, у првом реду, на покретање производње у постојећим индустријским предузећима у Скопљу. Међутим, настојало се да буде што мањи застој и у изградњи трију великих индустријских предузећа: Железаре, хемијског комбината „Биљана” и Фабрике ацетиленских производа. Срећом, ови објекти чија је изградња започела пре неколико година, нису много оштећени, па грађевински радови нису такорећи ни прекидани, а монтирање постројења, после извесног застоја, сада је поново у пуном јеку.

Пажња Скопљанаца и републичких, градских и општинских органа који се баве привредом усмерена је на радне организације „Биљана” и „Ацетиленка” због тога што ће то бити прве нове велике фабрике, у обновљеном Скопљу, које, уколико не искрсну неке непредвиђене тешкоће, крајем ове и у току идуће године треба да прораде пуним капацитетима. Годишњи бруто продукт ових двеју фабрика износиће преко 20 милијарди динара.

Око 9 милијарди динара штете у предузећима за саобраћај и везе

Према првим проценама, укупна непосредна штета у предузећима за саобраћај и везе износи око 9 милијарди динара, од којих око пет и по милијарди у Железничко-транспортном предузећу у Скопљу.

На скопској путничкој станици земљотрес је срушио станичну зграду и онеспособио зграду у којој су били смештени управа Железничко-транспортног предузећа, управа железничке станице, републичка Заједница железничких предузећа Македоније и друге железничке институције. Станични тунели за излазак на перон такође су онеспособљени, оштећене су перонске настрешнице, блок-кућице на скретницама према Ђевђелији и Качанику, зграда техничко-прегледачке службе, зграда Трећег надзорничког среза и железничког Здравственог дома, станични магазин, уништени су телепринтерска, диспетчерска и аутоматска телефонска централа, регистрофони, разгласна станица, електрични часовници и централни електромеханички блок — апарат. Железнички мост на Вардару, па прузи према Куманову, био је померен из лежишта за читавих 40 сантиметара, па возови 26. јула до 16 часова нису могли да улазе у скопску станицу, све док мост није враћен на лежиште.

Зграда ранжирне станице јако је растрешена и неупотребљива за рад, а у теретној станици управна зграда и хала за манипулатацију с денчаним пошиљкама прилично су оштећене. Знатна оштећења претрпели су и предузеће за поправку железничких возила, скопска ложионица и остали објекти скопског железничког чвора, па и неки објекти ван Скопља (станичне зграде у Куманову, Миладиновцима, Романовцима, Маџарима, Ђорче Петрову, Зеленикову и станица Илинден).

Свега три часа после катастрофалног потреса, захваљујући ванредним напорима железничара, са порушене скопске станице кренули су први возови према Титовом Велесу, Гостивару и Качанику, а око 16 часова истог дана и према Нишу. Од 26. до 29. јула са скопске станице су отпремани многобројни путнички возови, превозећи дневно, бесплатно, 40.000 до 50.000 путника у свим правцима, јер се Скопље тих дана масовно расељавало. Међутим, за то време, и све до 4. августа, на скопском железничком чвиру и дуж свих пруга према овом граду гомилали су се теретни вагони пуни робе, коју није имало ко да прими и истовари. И тек када су аутотранспортна предузећа и омладинске бригаде били у могућности да се прихвате истовара и превоза, бројка од преко 3.000 нагомиланих вагона робе упућене Скопљу почела је да се смањује.

У међувремену, у железничким вагонима и у неколико шатора, разапетих у парку крај срушене станице,

импровизована је железничка станица, са шалтерима за издавање карата и најнеопходнијим уређајима за отпремање и прихватавање возова.

Железничко-транспортном предузећу у Скопљу већ 26. јула притекла су у помоћ многа железничка предузећа из свих крајева Југославије. За испомоћ у Скопље је, поред осталог, допремљено 20 гарнитура шинобуса, 6 дизел-локомотива и 5 парних локомотива. Колектив нишког Железничко-транспортног предузећа преузео је цеклокупну вучу из Скопља до Ниша, па су скопски капацитети употребљавани за друге релације. Око 700 радника и стручњака из Београда, Зајечара, Љубљане, Ниша, Косовог Поља, Краљева, Титовог Ужица, Загреба, Новог Сада, Гостивара и других места дало је велики допринос у рашчишћавању рушевина на скопској станици, у успостављању телефонске везе, у поправци инсталација, изградњи колосека и другим пословима. Предузећа из других места пружила су велику помоћ и у исхрани железничких радника и службеника који су радили на скопском железничком чврору.

Обнова и изградња Скопља већ сада је наметнула пред колектив Железничко-транспортног предузећа у Скопљу обимне задатке, па су предузете разне мере да се овом предузећу створе најнеопходнији услови за рад. Поред осталог гради се велика барака за путничку станицу, проширује се мрежа станичних колосека на целом подручју скопског железничког чвора, повећавају се превозни и вучни капацитети.

Потпуно је био парализован ПТТ саобраћај

Земљотрес је био потпуно парализовао поштанско-телеграфско-телефонски саобраћај у Скопљу. Телекомуникациони уређаји, који су били смештени у згради Главне поште, услед великих оштећења, престали су да функционишу.

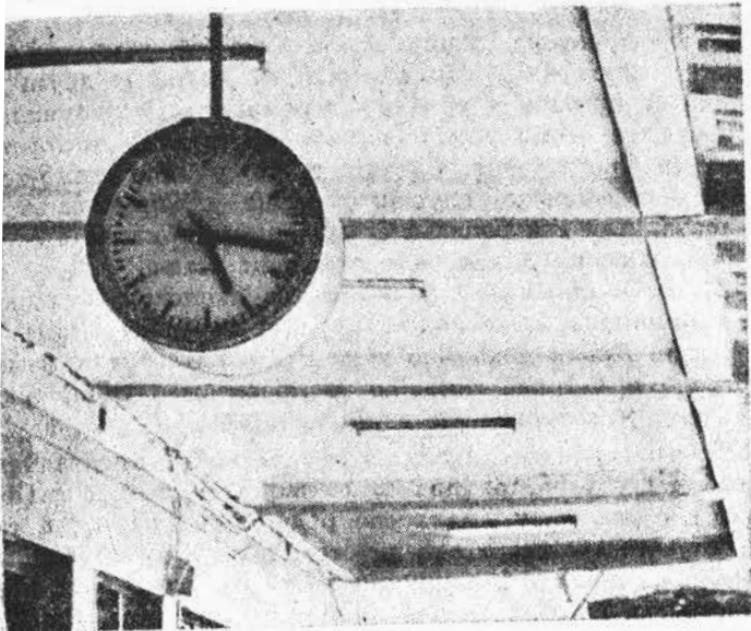
Група поштанских радника, радећи под веома тешким околностима, успела је да за час и по после земљотresa успостави везу с Приштином, а нешто касније, у 7,45 часова, преко Приштине, и са Београдом. Око 9 часова почeo је да функционише и резервни телефонски центар за строго ограничено службене разговоре, а у 9,30

часова Републичком штабу за одбрану од елементарних непогода дата је директна стална веза са Београдом. У међувремену, монтирана је и месна индукторска централа са 50 бројева, који су 26. јула дати онима којима су били најпотребнији. Сав материјал за ове прве уређаје морао је да се извлачи из поштанске зграде која је претила да се сваког тренутка сруши. Прве пошиљке каналних уређаја за успостављање међумесне везе стигле су из Приштине и из Радио-телевизије Београд. У Скопље су већ 26. јула допутовали и представници „Искре“ из Крања, па је тако обезбеђен материјал да се 28. јула монтирају први директни телефонски канали према Београду и градовима у Македонији. Из Крања су стигле и пошиљке шатора за колектив скопског Поштанско-телефонско-телеграфског предузећа.

Потребе за телеграфско-телефонским услугама су, међутим, већ другог дана после земљотреса огромно нарасле (у Скопље је, поред осталог, било сконцентрисано неколико стотина домаћих и иностраних новинара), па су први изорне телефонске везе биле јако недовољне. Одлучено је да се приступи демонтирању уређаја у растрешеној поштанској згради, за коју је званична комисија статичара и грађевинских инжењера била записнички потврдила да постоји опасност од рушења. Рудари из Калне су, међутим, балванима подупрли најопасније зидове, и, за неколико дана, демонтирани су скupoцени уређаји, који ће привремено бити смештени у баракама. Извршена су поновна статичка мерења и друга испитивања растрешене поштанске зграде и одлучено је да се санира онај део приземља и првог спрата у коме се налази стара аутоматска централа са 5.000 прикључака. Уколико се у томе успе, Скопље ће ускоро поново имати 5.000 телефонских бројева.

Велики поремећаји настали су и у поштанској служби, пошто је земљотрес учинио неупотребљивом и поштанску зграду код железничке станице. Међутим, и ова служба је успела да, привременим смештајем у неколико железничких вагона, у баракама и настрешницама, обезбеди најнеопходније услове за рад.

Половином августа, ситуација у телефонско-телеграфско-поштанској саобраћају у Скопљу била је већ прилично стабилизована: постојало је 45 међумесних телефонских веза (пре земљотреса било их је 64), укључено

КОВНА РУКА СТИХИЈЕ ЗАУСТАВИЛА ЈЕ КАЗАЉКЕ ЧАСОВНИКА ЖЕЛЕЗНИЧКЕ СТАНИЦЕ ТАНО НА 5 ЧАСОВА И 17 МИНУТА.

ПРИПАДНИЦИ ЈНА ПОСЛЕ ВИШЕЧАСОВНЕ БОРБЕ ИЗВЛАЧЕ ИЗ РУШЕВИНА 16-ГОДИШЊУ ЉИЉАНУ ГЕОРГИЈЕВУ.

је 16 телепринтера (раније их је било 36), у месном саобраћају било је 170 прикључака, а писма и друге пошиљке су прилично уредно отпремана и испоручивана. Поштари се веома добро сназаје са новим, шаторским адресама Скопљанаца. Ситуација се у поштанско-телефонској служби из дана у дан и даље побољшава. Али сва решења су привременог карактера, све то још је веома далеко од нормалног стања.

Иако је пристанишна зграда на скопском аеродрому била прилично оштећена, ваздушни саобраћај није ни прекидан. Првих неколико дана после катастрофе између Београда и Скопља постојао је прави „ваздушни мост”, при чему је коришћен и војни аеродром.

Другог дана после земљотреса, скопска предузећа за друмски саобраћај радила су са 80 одсто својих капацитета, јер још нису имала све раднике на окупу, а сада већ користе све своје капацитете. Градски аутобуски саобраћај почeo је да функционише тек неколико дана после катастрофе, када су рашчишћене саобраћајнице. Данас се аутобуси Градског саобраћајног предузећа већ крећу на свим старим и новоустановљеним линијама у граду, а у првој половини септембра успостављене су и међуградске везе са Кумановом, Тетовом и Титовим Велесом, што је људима који раде у Скопљу а морају да станују у овим местима, олакшало ситуацију око одласка и повратка с послом, утолико више што аутобуси иду често и што су цене превоза ниске.

Уништено или тешко оштећено 3/4 трговинских продавница

Према првим проценама које је објавио Савет за трговину Привредне коморе Македоније, непосредна штета од земљотреса у трговинским предузећима у Скопљу износи 5 милијарди и 911 милиона динара. Од 676 продавница са укупном површином од преко 34.000 м², земљотрес је потпуно уништио или оштетио око 26.000 м² пројајног простора, а свега око 8.000 м² могло се брзо поправити и оспособити за коришћење.

Ништа чије боља ситуација ни са магазинима које су користиле трговинске радне организације. Потпуно су уништена 22 магазина са преко 7.500 м² површине, док

су 42 магазина у укупној површини од преко 28.000 квадратних метара оштећена и привремено онеспособљена за употребу.

Канцеларијске и друге радне просторије трговинских предузећа делимично су срушене, а делимично привремено онеспособљене за коришћење, што такође отежава рад ових радних организација.

Од 16 спољнотрговинских предузећа, колико их има у Скопљу, у другој половини августа само три су радила у својим ранијим просторијама, док су се друга привремено сместила под шаторе, у провизорне бараке.

У овако тешкој ситуацији радне организације у трговини морале су да наставе рад што је могуће пре и што пунијим капацитетима, јер је, с једне стране, требало снабдевати град чије је становништво после масовне евакуације поново почело да расте (крајем августа било је око 150.000 становника) а, с друге стране, ваљало је обезбедити личне дохотке многобројним запосленим радницима и службеницима у трговинским предузећима. Данас, осам недеља после катастрофе, може се рећи да радне организације углавном успешно решавају оба ова своја основна задатка.

Првих дана после земљотреса трговинска предузећа морала су да иду на потпуну импровизацију продајног простора — роба је продавана на уличним тезгама, у провизорним баракама и киосцима, под шаторима и настрешницама. Уличне тезге и друге импровизоване продавнице још нису ишчезле са скопских улица, нити има изгледа да ускоро сасвим нестану. Али, већ је учињено много за какво-такво нормализовање рада трговинских предузећа. До краја августа било је оспособљено или монтирано око 200 продавница чија укупна површина износи преко 15.000 квадратних метара, а тај простор ускоро ће се знатно повећати.

Међутим, уколико не буду улагани још већи напори за обезбеђење основних материјалних услова за промет робом, биће неизбежне велике тешкоће у снабдевању Скопља наредних месеци. Ово утолико пре, што ће знатно порасти потражња за многим индустријским производима када, за неколико недеља, Скопљанци буду почели масовно да се уселејавају у поправљене и новосаграђене монтажне станове. Већ сада је веома актуелно питање снабдевања огревом, хлебом и другим намирницама. А то ће по-

стајати још актуелније, јер ће у Скопљу, осим сталних становника, наредних месеци и година становати и велики број грађевинских радника и стручњака из других места.

Угоститељство — међу најтеже погођене привредне гране

Угоститељство у Скопљу спада међу оне гране привреде које су најтеже погођене земљотресом од 26. јула. Према првим званичним проценама непосредна штета износи укупно једну милијарду и 859 милиона динара, не рачунајући причињене штете на објектима у изградњи.

Пре земљотреса у Скопљу је радио седам хотела са укупно 524 лежаја, два иноћивалишта са 154 лежаја, осам ресторана, 20 кафана, 14 комерцијалних бифеа, један бар, пет гостионица, два самоуслужна ресторана, једна ћевабџиница, осам летњих башти, једна кафе-посластичарница и седам угоститељских киоска. Овоме треба додати и велики број посластичарница, бурекџиница и млечних ресторана.

Земљотрес је прекинуо рад у свим овим објектима. Два хотела са великим ресторанима потпуно су срушена. Такође су срушене кафане „Победа”, „Козјак” и „Изгрев” и још 15 мањих угоститељских објеката. Сви остали објекти су мање или више оштећени и у некима од њих рад ће моћи да се настави тек после већих и мањих поправки.

Десетак дана после катастрофе прорадио је први већи угоститељски објект у разореном граду — ресторан „Метропол”. Касније су оспособљени за рад још неки ресторани, кафане и бифеа.

Најтеже је, међутим, то што у Скопљу, ево, већ два месеца не ради ни један хотел. Гости града, као и Скопљанци, спавају под шаторима, у оближњем излетишту Сарај, или у другим околним местима. Инвалидски дом са својих 180 хотелских лежаја и великим рестораном и терасом биће, изгледа, први обновљени хотел у Скопљу који ће ускоро прорадити. А дотле ће вероватно бити готова и четири монтажна хотела са по 25 лежаја, три монтажне кафане и четири монтажна самоуслужна ресторана, који се сада граде или ће ускоро почети њихова, изградња.

Угоститељски радници су, исто као и радници у трговинским предузећима, у близини својих опустелих ресторана, кафана и других објеката, у платненим насељима и свуда по разрушеном граду, убрзо после земљотреса направили провизорне наст례шице, или разапели велике шаторе и почели да раде. У овој ситуацији као веома погодни показали су се угоститељски киосци, којих је и раније било у Скопљу и који су после земљотреса почели да ничу на многим угловима града.

Ситуација је налагала да се радне организације у угоститељству после земљотреса више окрену друштвеној исхрани. Угоститељска предузећа су у свим већим платненим насељима у граду обезбедила друштвену исхрану. У тим насељима у другој половини септембра продавано је око 13.000 оброка дневно. Доручак, ручак и вечера — за свега 120 динара. Овако ниска цена исхране омогућена је тиме што се делимично користе и намирнице које су послане као помоћ пострадалом граду.

Угоститељска предузећа снабдевају готовом храном и ресторане друштвене исхране у појединим индустриским предузећима. Међутим, многа индустриска и друга предузећа која су пре земљотреса имала ресторане за друштвену исхрану сама припремају храну, како за своје раднике и службенике, тако и за чланове њихових породица који су смештени у фабричким двориштима.

За већину Скопљанаца друштвена исхрана је у овој ситуацији једино могуће решење, јер су домаће кухиње још неупотребљиве, у њима још није потпалјена ватра, која се нагло угасила трагичног јутра 26. јула. Понеке домаћице, међутим, већ су се осмелиле и на брзину улазе у своје станове, скивају ручак или вечеру, и беже под шаторе. Није мали број ни оних домаћица које спремају храну на шпорету донесеном крај шатора, на неком рејшоу, или на примитивном огњишту. Отуда, око 13.000 оброка које продају угоститељи у платненим насељима није велика бројка у односу на број становника тих насеља.

Иако је крајем августа промет у угоститељству износио преко 77 одсто у односу на стање од пре земљотреса, што је у првом реду резултат ванредних напора угоститељских радних организација — угоститељска предузећа све више западају у тешку финансијску ситуацију, јер је и поред пораста промета, доходак, као основни елемент вентабилитета, опао на свега 50 одсто у односу на раније

стање. На смањење дохотка утичу, пре свега, повећани трошкови пословања, укидање угоститељског сервиса, смањење потрошње алкохолних пића (на којима се зарађивало више него на храни) и разни други фактори. Иначе, цене угоститељских услуга су почетком септембра биле у комерцијалним објектима за 10 до 20 одсто ниже него пре земљотреса.

Услужно занатство — готово сасвим уништено

Капацитети услужног занатства су готово сасвим уништени, јер су занатске радње углавном биле смештене у старим, трошним зградама, које је земљотрес или потпуно срушио, или их је толико онеспособио да се не исплати поправљати их. Упропашћени су готово сав занатски алат и остала опрема. Занатлијама је сугерирано да отворе радње у импровизованим просторијама, што су многи и учинили, а неки, као на пример, бербери, почели су да раде — на тротоарима, испред својих срушених, или оштећених радњи. Обнова занатства у Скопљу мораће зато да буде — изградња такорећи све изнова.

Организације за вршење комуналних услуга — за снабдевање водом, за одржавање јавне хигијене и друге — нису, у односу на целокупна разарања, претрпеле велике материјалне штете, па су убрзо после земљотреса наставиле рад. Међутим, неке од њих, као, на пример, предузеће „Водовод”, за сада користе врло мали део својих капацитета зато што — нема корисника. Иначе, многи комунални објекти су знатно оштећени. Покидане су електричне и телефонске инсталације, онеспособљене су трансформаторске станице. Приликом рашчишћавања рушевина и услед знатно појачаног саобраћаја, оштећене су многе улице и тротоари, а понекде, као, на пример, испред железничке станице, земљотрес је улицама дао изглед скамењеног заталасаног мора.

Обнова Скопља захтева да се већ сада почне са поправкама и проширењем мреже градских саобраћајница, са повећањем капацитета градског водовода, предузећа за производњу хлеба и других комуналних предузећа.

У грађевинским предузећима земљотрес је највише оштетио пословне просторије, а у предузећу „Бетон” порушен је и новосаграђени Дом за самце. Грађевинска пре-

дужећа су још од првог дана несреће у пуној мобилности. Првих дана после земљотреса механизација и колективи грађевинских предузећа били су укључени у акцију за рашчишћавање рушевина. Сада грађевинска предузећа из Скопља раде на санацији оштећених станови и изградњи приградских насеља, у чему су готово трећину укупних послова преузела на себе.

Штете од земљотреса у пољопривреди на подручју града Скопља, које осим четири градске обухвата и три сеоске општине у Скопској котлини, цене се на око једну милијарду динара. Овде је, међутим, реч о посредним штетама, насталим услед поремећаја у пласману пољопривредних производа на скопском тржишту.

Шумска и дрвна предузећа на подручју које је захватио земљотрес оштећена су за око 150 милиона динара.

Акције и мере за отклањање последица земљотреса у привредним организацијама

Обнова и изградња Скопља — како је недавно истакнуто на седници Републичког већа Савеза синдиката за Македонију — значи не само подизање стамбених, пословних и других зграда, већ и оживљавање и даљи развитак привреде и јавних служби. Повећање производности рада, оптимално коришћење постојећег фонда радног времена (а не продужење радног дана, како су неки колективи практиковали првих дана после катастрофе), боље коришћење производних и других средстава — то је била оријентација још од првог дана после земљотреса, то су радне организације схватиле као највећи и најsigурнији допринос обнови и изградњи разореног града. Схваћено је да ново Скопље не може егзистирати са досадашњим степеном продуктивности рада, са досадашњим прилично ниским просеком личних доходака. Ово схватање све више преовлађује у радним организацијама, поготову у индустриским. На санацију ситуације у привреди све се мање гледа као на прост механички наставак производње оданде где се 26. јула стало; све је изразитија тежња радних организација и друштвено-политичких фактора у Скопљу за структуралним променама у органском саставу пословног фонда, у структури радне снаге, у производној оријентацији, у технологији и организацији рада... Отуда и

појава оживљавања интеграционих процеса, свестрано анализирање положаја и перспектива појединих предузећа, припремање нових инвестиционих програма.

Привредне организације из целе земље ангажовале су се у отклањању последица земљотреса у Скопљу. Оне су својом механизацијом и бројним екипама учествовале у спасавању пострадалог становништва, у рашчишћавању рушевина, у спасавању друштвене и породичне имовине, а у исто време су пружале свесрдну помоћ радним организацијама у Скопљу у покретању привреде и јавних служби. Развијеније привредне организације из свих југословенских република биле су преузеле патронат над појединим предузећима у разрушеном граду, помогла им у утврђивању стања грађевинских објеката и опреме после земљотреса, послала им стручне екипе за оправку оштећених инсталација, машина и грађевинских објеката, обезбедила им транспортна средства за евакуацију породица радника, за допремање репродукционог и другог материјала, за транспортуване готових производа и за друге послове.

Одлуке Савезног извршног већа

Органи власти и друштвеног самоуправљања у скопским општинама, градски, републички и савезни органи такође су већ првих дана после катастрофе предузеали многе мере и акције за покретање парализоване привреде и јавних служби. Савезно извршно веће је 9. августа донело и неколико прописа за санирање ситуације у Скопљу и за олакшање финансијског положаја привредних организација. Донесене су одлуке:

— о одобравању посебног кредита Привредној банци Македоније и о додељивању 30 милијарди динара овој банци као аванс за финансирање изградње објеката за смештај становништва и за радне организације;

— о одлагању плаћања ануитета по кредитима које су радне организације у Скопљу добиле из средстава федерације, чиме је умногоме олакшан финансијски положај привредних организација у разореном граду;

— о одобравању кредита привредним организацијама у Скопљу за улагања у основна средства, чиме је омогућена хитна интервенција расположивим банкарским сред-

СУТРАДАН ПОСЛЕ ЗЕМЉОГРЕСА – ДОМАЋЕ И ИНОСТРАНЕ ЕКИПЕ ЗАПЧЕЛЕ СУ РАШЧИШАВАЊЕ РАЗРУШЕНОГ ГРАДА; НА СЛИЦИ: ГРУПА СОВЈЕТСКЕ ЕКИПЕ.

ствима за инвестиције у предузећима која је оштетио земљотрес, утолико више што је одлучено да се ови кредити дају под максимално повољним условима;

— о одобравању кредита предузећима у Скопљу за обртна средства и о одлагању отплате раније одобрених кредита за обртна средства, при чему су такође дате посебне олакшице;

— о одређивању привредних организација које у 1963. години неће издвајати средства за обавезне резервне фондове, а моћи ће да користе и средства из тих фондова издвојена у току 1961. и 1962. године, чиме су створени услови за повећање ликвидности привредних организација у Скопљу.

Савезно извршно веће је на седници од 9. августа донело и Наредбу о одлагању уплаћивања аконтација у виду камата на фондove у привреди, о одлагању плаћања доприноса из дохотка и доприноса на ванредне приходе привредних организација у Скопљу у току 1963. године. Посебном одлуком Савезног извршног већа овлашћено је Извршно веће Собрања СР Македоније да донесе прописе о општим мерилима за расподелу дохотка и личних доходака у установама на подручју Скопља. Савезно извршно веће је донело и Упутство којим су раднички савети у Скопљу овлашћени да могу одступати од унапред утврђених пропорција и мерила за расподелу чистог прихода, пошто је новонастала ситуација у привредним организацијама отежала примену њихових правилника о унутрашњој расподели.

Мере републичких и локалних органа

Републичко Извршно веће, Градска и општинске скупштине Скопља у току месеца августа такође су донеле прописе о одлагању плаћања ануитета за кредите добијене из републичког, градског и општинских инвестиционих фондова, о одлагању плаћања неких доприноса и о другим олакшицама привредним организацијама.

Одлагањем плаћања камате на пословни фонд и на кредите за основна и обртна средства, одлагањем уплате доприноса из дохотка и из ванредних прихода, привременим обустављањем уплате ануитета, привредним организацијама у Скопљу за пет месеци (од ступања на снагу ових прописа

до краја 1963. године) смањени су издаци за око седам милијарди динара. Предузећа ће та средства моћи да искористе за отклањање последица земљотреса, за свој даљи развојак. Том циљу корисно ће послужити и сума од десет милијарди динара која је из средстава федерације одобрена за ванредне кредите привредним организацијама у Скопљу за оспособљавање и замену оштећених основних средстава.

Културни споменици историјске вредности — тешко оштећени

Јулска катастрофа била је потпуно парализовала и цео купан културни и просветни живот главног града Македоније. Многи објекти у којима су се налазиле културне институције, школе, скопски универзитети и његови факултети и институти потпуно су срушени или су до те мере оштећени да се морају срушити, као што је већ учињено са зградом Народно-универзитетске библиотеке и са још неким зградама културних и просветних установа. Велики део опреме, инвентара и докумената културних, научних и просветних институција нашао се под рушевинама, или у тешко оштећеним зградама.

Од културно-историјских споменика најтеже су оштећени тврђава Кале, чије су се древне зидине на многим местима сручили на градске улице (а и цело узвишење на коме се налази ова тврђава после земљотреса полако, али нездржivo клизи ка Вардару), затим, Куршумли-хан, делнично је оштећена и црква светог Спаса, у којој се налази, срећом неоштећен, познати иконостас непроцењиве уметничке вредности, па Даут-Пашин амам, у коме је смештена уметничка галерија, и други културно-историјски споменици Скопља.

Земљотрес је срушио зграде на тврђави Кале у којима су били смештени Историјски и Археолошки музеј, а зграде у којима су се налазили остали музеји и друге културне институције моћи ће да се користе тек после обимних поправака. Зграда студија Радио-телевизије Скопље мораће да се руши, а зграда листа „Нова Македонија“ тешко је оштећена.

Колективи културних институција, потпомогнути спасилачким екипама, у већини случајева успели су да из срушених или полурушеных зграда извуку велики део

опреме, инвентара и културних вредности. На пример, пре него што је динамитом довршено рушење зграде Народно-универзитетске библиотеке, из ње су, под веома тешким околностима, изучене све књиге и списи — око 500.000 примерака. Припадници ЈНА су такође испод рушевина извукли готово комплетну библиотеку Дома Армије са око 20.000 књига, после Народно-универзитетске највећу и најзначајнију библиотеку у Скопљу. Из зграде Радио-телевизије Скопље још 26. јула изучени су сви уређаји и инвентар.

Издавачка предузећа су такође остала без радних просторија. Дневни лист „Нова Македонија“ је од 26. јула до 4. августа штампан у Приштини, а онда је, под најнеповољнијим околностима за издавање листа (у згради подупртој балванима, у редакцијским „просторијама“ — под ведрим небом, без неопходних телекомуникационих уређаја, без много чега што је потребно за издавање листа) лист почeo да се штапма у самом Скопљу. Предузећа која се баве издавањем литературе и уџбеника — „Култура“, „Кочо Рацин“ и „Просветно дело“ — такође су морала да наставе рад у импровизованим просторијама. Редакције поједињих недељњих листова у Скопљу, као, на пример, „Стопанског весника“ и данас, осам недеља после земљотреса, раде под шаторима. Радио-телевизија Скопље је наставила емитовање програма само неколико часова после катастрофалног потреса, преселивши студио у село Маџари — под шаторе и у бараке, где и данас ради.

Ни једно од три скопска професионална позоришта неће још за дуго моћи да настави рад у својим просторијама. У истој ситуацији су и биоскопи, домови културе, Раднички и Народни универзитет. Нема ни једне веће дворане у Скопљу коју је земљотрес поштедео. Нова зграда Дома културе „Кочо Рацин“ потпуно је сравњена са земљом. Порушене су или тешко оштећене и друге дворане. Биоскопске, позоришне и друге приредбе одржавају се на отвореним позорницама — док не почну кишне.

На оштећеним трибинама Градског стадиона 18. августа фудбалери су наставили прекинути спортски живот у највећем спортском центру Македоније, у Скопљу. Спортисти других дисциплина, међутим, неће моћи брзо да наставе прекинуту спортску делатност, јер су остали без дворана, игралишта и реквизита. Пространа хала Скопског сајмишта, која је коришћена често и за спортске приредбе, сру-

шена је. Домови друштва за телесно васпитање „Партизан“ такође су срушени, или тешко оштећени. Земљотрес је унијо неупотребљивим и многе друге спортске објекте.

Од 32 основне школе — само су 3 остале читаве

Школство у Скопљу — од основног до Универзитета — остало је без школског простора, а делимично и без инвентара и опреме.

Од укупно 32 зграде у којима су биле смештене скопске основне школе, свега три (зграде школа „Кузман Јосифовски-Питу“, „Буро Салај“ и „Тринаести ноември“) моћи ће да се користе без великих поправки. Петнаест школских зграда је срушено или треба да се руши, а дванаест ће моћи да се користи тек пошто буду извршене велике поправке.

Од 42 зграде у којима су радиле школе другог степена, осамнаест је срушено или ће морати да се руши, једна је тешко оштећена, петнаест се може оспособити мањим оправкама, а свега осам школских зграда (углавном барака) остало је готово неоштећено.

Како до почетка школске годиџе није било много времена упоредо са поправкама станова и изградњом нових насеља приступило се најпре оспособљавању најмање оштећених школских зграда и подизању монтажних школских објеката. Међутим, то је обиман посао, па је почетак школске 1963/1964. године морао бити одгођен. Предвиђено је да школе у Скопљу почину рад сукцесивно, како која буде оспособљена. У већини школа настава ће почети у месецу октобру. Почетак рада у школама, међутим, умногоме ће зависити од тога каквим темпом ће се обезбеђивати смештај становништва под чвршће кровове.

Настава на факултетима Скопског универзитета моћи ће да почне тек у децембру ове године. И овде су оштећења веома велика. Свега три бараке које су служиле за потребе Универзитета остале су читаве. Целокупан наставни и лабораторијски простор трајно или привремено је онеспособљен, нови студентски дом је веома много оштећен, лабораторијска опрема је великим делом уништена, књиге и списи су, међутим, углавном извучени испод рушевина, девет десетина укупног броја наставника и асистената остало је без станова. На првој седници универзитетске управе одржаној неколико дана после земљотреса донесене су две

значајне одлуке: обновити рад Универзитета на бази брзих привремених решења како би се омогућило студентима да још у току овог семестра наставе школовање и почети са припремама за изградњу нових просторија за Филозофски, Економски, Правни и Архитектонско-грађевински факултет, за универзитетску поликлинику и студентске домове. А за прво време обезбедити у монтажним зградама око 20.000 квадратних метара наставног простора и смештајни простор за око 3.000 студената. Оба ова основна задатка биће, по свим изгледима, успешно извршена.

Зграде свих здравствених установа — неупотребљиве

У време када је имала највеће и најхитније задатке, здравствена служба у Скопљу је морала да ради под шаторима и другим привременим просторијама, јер су све зграде у којима су се до 26. јула налазиле здравствене установе постале неупотребљиве, било услед потпуног рушења, било због тога што су им испуцали зидови, отпао малтер, оштећени кровови.

Болнице су евакуисане, врата осталих здравствених установа остала су затворена, али су свега неколико часова после катастрофе у Скопље почеле да пристижу медицинске екипе, опрема и лекови из свих крајева Југославије и из многих других земаља, па је указивање помоћи пострадалом становништву текло без икаквих застоја.

Првог и другог дана после земљотреса у Скопље и друга места у Македонији у којима су се налазили пунктови за прихватање и лечење повређених који су извлачени испод рушевина, било је стигло једанаест хируршких екипа, са укупно 221 чланом, из Љубљане, Мостара, Сарајева, Београда (три екипе), Приштине, Новог Сада, Тузле, Титограда, Загреба и Ђуприје. Наредних дана у разорени град дошли су и медицинске екипе из Француске, САД, Белгије, Грчке, Аустрије, Турске и Бугарске, са преко 250 медицинских стручњака и помоћног персонала. Комплетна америчка пољска болница са капацитетом од 200 лежаја, допремљена из Западне Немачке, била је смештена у Куманову.

До 4. августа у Скопље је било пристигло и 17 хигијенско-епидемиолошких екипа, са око сто људи, и велики број лекара специјалиста из свих југословенских република.

Свакако је велики успех здравствене службе из Скопља и свих установа и медицинских радника који су прите-

ОДЈЕДНОМ СЕ ЦЕО ГРАД ОД 200.000 СТАНОВНИКА НАШАО У ЗБЕГОВИМА И ПОД ШАТОРИМА. Слика горе: ГРУПА СКОПЉАНАЦА У ГРАДСКОМ ПАРКУ; Слика доле: ТЗВ. ПЛАТНЕНА НАСЕЉА ОКО СКОПЉА,

кли у помоћ што је спречена појава било какве епидемије, која је, иначе, готово неизбежни пратилац оваквих катастрофа.

Из свих крајева Југославије и из преко 20 других земаља већ првих дана после катастрофе било је послано за пострадале у Скопљу лекова, крвне плавме и другог медицинског материјала у укупној вредности од преко 125 милиона динара.

Пре земљотреса Скопље је имало четири здравствена дома (у свакој општини по један) у којима је остваривало здравствену заштиту око 160.000 осигураника. Радила су и два посебна здравствена дома: за железничаре и службенике унутрашњих послова. У привредним организацијама у Скопљу постојало је осам здравствених станица.

Ова мрежа здравствених установа, која је, иначе, задовољавала потребе Скопља, тешко је оштећена. Уништене су или уништене потпуно неупотребљивим зграде дома народног здравља у општинама Саат Кула, Кале и Кисела Вода, док је дом у општини Идадија прилично оштећен али ће моћи да се поправи. Здравствени дом железничара такође је срушен, а дом службеника унутрашњих послова претрпео је тешка оштећења. Срушене су или потпуно онеспособљене и зграде градског породилишта, осам здравствених станица, три диспанзера и специјалистичког дечјег одељења, а тешко су оштећене зграде двеју здравствених станица и Здравственог дома у Ђорче Петрову код Скопља. Три четвртине инвентара и опреме у срушеним и оштећеним зградама уништено је. Према првим, непотпуним проценама, укупна непосредна штета у овим здравственим установама износи преко 685 милиона динара, од којих су за 473 милиона оштећене зграде, а за 212 милиона динара опрема и инвентар.

Нарочито велику тешкоћу причињавало је и још причињава Скопљанцима то што је и Градска станица за Хитну помоћ остала без својих просторија и морала је да се смести под шатор.

Уништене су или тешко оштећене и готово свих седам апотека и шест њихових филијала. Процењено је да укупна штета овде није мања од једне милијарде динара, јер су за преко 800 милиона уништени лекови, а оштећења на зградама износе најмање 200 милиона динара.

Градски и Републички завод за заштиту здравља и Завод за заштиту мајки и деце претрпели су релативно мале штете.

Клиничка болница Скопског Медицинског факултета, Војна и Градска болница ево већ осам недеља раде под веома неповољним условима, јер су и њихове зграде делимично сасвим срушене, а делимично толико оштећене да се могу користити тек после великих поправки.

У Клиничкој болници, зграда Гинеколошко-акушерске клинике оштећена је за 85 одсто, заједнички клинички блок за 50 одсто, Хируршки блок за 80 одсто, Институт за судску медицину за 50 одсто, Институт за лечење туберкулозе за 90 одсто, Завод за трансфузију крви 20 одсто, управна зграда института Медицинског факултета за 20 одсто, Стоматолошки институт за 50 одсто, Изотопна лабораторија за 80 одсто, Радиолошки институт за 85 одсто, а зграда Инфективне клинике је сасвим срушена. Укупна причињена штета на зградама Клиничке болнице процењена је на преко две милијарде динара. Инвентар и опрема су или потпуно уништени, као што је случај у Инфективној клиници, или су оштећени за 20 до 70 одсто, чиме се укупна сума штете причињене клиникама и институтима Медицинског факултета у Скопљу повећава још за једну милијарду и 190 милиона динара, што заједно са штетама на зградама износи три милијарде и 280 милиона динара.

Целокупна стационарна здравствена служба у Скопљу ево већ два месеца ради углавном под шаторима. Клинике Медицинског факултета, на пример, имале су 20. септембра 670 болесника под шаторима, а око 700 болничких лежаја стајало је неупотребљиво у оштећеним зградама. Градска болница, док јој не буде зграда поправљена, такође ради под шаторима. У Војној болници, која је вршила обимне здравствене услуге и грађанима Скопља, више не постоји главна болничка зграда (недавно је експлозивом довршено њено рушење), а остали павиљони су још неупотребљиви, па је и овде подигнуто болничко насеље од шатора.

Предузимају се мере да се ускоро и болнице преселе под чвршће кровове, макар и привремене.

ГРАД БРАТСТВА — НА РУШЕВИНАМА РАЗОРЕНОГ СКОПЉА

Шестог августа, дванаест дана после катастрофалног потреса (од преко 360 потреса колико је на скопском епицентралном подручју забележено од 26. јула до 20. септембра само прва два имала су рушилачу снагу), начелник

Републичког штаба за отклањање последица земљотреса Боро Чаушев, иначе, републички секретар за унутрашње послове, објавио је званично саопштење да је претходног дана завршено рашчишћавање рушевина испод којих је било или се претпостављало да има затрпаних људи. Екипе за рашчишћавање рушевина извукле су укупно 2.458 живих људи. За даље рашчишћавање Скопља формирана је посебна организација.

Нова организација за рашчишћавање рушевина, у коју су биле укључене и неке екипе из иностранства, а у првом реду, бројна инжењерска јединица Совјетске армије и техничка екипа из Бугарске, наставила је овај обиман посао на уклањању делова дојучерашићег Скопља. У међувремену, већ су биле предузете многе мере и акције за изградњу новог, сутрашњег Скопља.

Скопље — брига целе југословенске заједнице

Још од првог дана, трагедија Скопља била је несреща читаве Социјалистичке Републике Македоније, брига целе југословенске заједнице.

Трагедија Скопља — како је на пленарној седници Главног одбора ССРН Македоније, одржаној 17. августа у Куманову, рекао Љупчо Арсов, председник Главног одбора — још једном је потврдила нераскидиву повезаност, солидарност и хуманизам југословенских народа.

За грађане разореног Скопља посебно велико охрабрење представљала је брига и лична посета председника Тита.

„Дубоко ме је потресла вијест о страшној трагедији која је због катастрофалног земљотреса задесила Скопље и читаву СР Македонију — рекао је друг Тито у телеграму који је 26. јула упутио председнику Собрања Македоније другу Видоју Смилевском. — Заједно са свим народима Југославије дијелим жалост са породицама чији су чланови изгубили своје животе у тој великој несрещи. Заједно са свим народима Југославије честојаћемо да ублажимо несречу која је задесила вашу Републику.“

Већ сутрадан, 27. јула, председник Тито је, заједно са својим најближим сарадницима Едвардом Кардељом, Александром Ранковићем, Иваном Гошњаком, Светозаром Вукмановићем, Лазаром Колишевским, Петром Стамболићем, Крстом Црвенковским и другим, прошао улицама разоре-

ног града, разговарао са унесрећеним становницима, залагао се за убрзање радова на откопавању затрпаних људи, за предузимање свих потребних мера у вези са снабдевањем становништва, спречавањем епидемија, покретањем привреде...

Тог дана, после обиласка разореног града и упознавања са ситуацијом, друг Тито је, у својству генералног секретара СКЈ под једним шатором у подножју Водна, одржао састанак са оним члановима Извршног комитета ЦК СКЈ који су се налазили у Скопљу, са члановима Извршног комитета ЦК СК Македоније, члановима Савезног извршног већа и Извршног већа Македоније. На том састанку размотрено је стање у разрушеном граду, скициране су мере које треба најхитније предузети за отклањање последица земљотреса и одлучено је да се упути апел народима Југославије и порука свим народима света за помоћ пострадалом Скопљу.

Одлазећи из разореног града, председник Тито је изјавио:

„Када смо јуче сазнали за катастрофу која је задесила Скопље сви смо бити страховито забринути за судбину, у првом реду, грађана овога града. Но, данас, када смо дошли овде, утисак о несрећи је много тежи него што смо могли сами себи да представимо. Заиста је град доживео катастрофу каквих у историји наших народа није било. Ми смо разгледали штете штете које су учињене. Заједно, сви народи Југославије, настојајемо да материјалне штете надокнадимо. Али, људске жртве се никада неће мочи надокнадити и ми дубоко учествујемо у болу са породицама и народом града Скопља, за жртве које су поднијели... Ми смо већ донели закључке о томе какве мјере у првом реду треба учинити да би се ублажила страдања народа овога града. За будућност, за обнову града ми ћемо предузети све потребне мјере да се народ овог краја и народ овога града може поново осећати срећним у нашој социјалистичкој заједници...“

Председник Тито је, 22. августа, заједно са првим секретаром ЦК КПСС и председником Министарског савета СССР Н. С. Хрушчовом, који је био дошао у Југославију на одмор, поново посетио разорено Скопље. Поново је то био тужан и дирљив сусрет Скопљанаца са високим гостима, сусрет који је бодрио, уливао снагу и самопоуздање, учвршћивао сазнање да ће се тешкоће савладати, да ће разорени град бити обновљен, брже него што то обично траје.

Закључци Извршног комитета ЦК СКЈ поводом катастрофалног земљотреса у Скопљу

Несумњиво највећи значај за отклањање последица земљотреса у Скопљу, за предстојећу релативно брзу обнову и изградњу разореног града, имају закључци који су донесени на седници проширеног састанка Извршног комитета ЦК СКЈ одржаној 2. августа 1963. године на Брионима, под председништвом друга Тита. Потпун текст ових закључака гласи:

„Упознавши се са извештајем о тешким последицама катастрофалног земљотреса у Скопљу и предлогом у вези са тим, поднетим од стране Извршног комитета ЦК СК Македоније, Извршни комитет ЦК СКЈ на својој проширенoj седници од 2. августа 1963. године констатовао је да су наши народи показали изванредну солидарност, самопожртвовање и пуну готовост да пруже свесрдну помоћ пострадалом становништву Скопља, примајући трагедију грађана Скопља као несрећу која је задесила све југословенске народе. Овом приликом још једном је манифестовано пуно јединство и судбинска повезаност народа Југославије.

На седници је посебно указано на велике напоре и залагање јединица ЈНА, штабова за борбу против елементарних непогода, медицинских и других техничких екипа из земље и иностранства и грађана Скопља, који су својим појртвованим радом допринели да се ублаже непосредне последице земљотреса.

Такође је констатовано да се широко испољава међународна солидарност народа и влада. Већ до сада је из иностранства пружена разноврсна помоћ у отклањању непосредних тешких последица земљотреса и изражена готовост за пружање помоћи у обнови и изградњи Скопља.

Имајући у виду да је дошло до великог разарања и губитака, како људских жртава тако исто и материјалних добара и културних вредности, а у тежњи да се напорима свих грађана Југославије и средствима целе наше заједнице у што краћем року помогне да се нормализују услови живота и рада у пострадалом граду и да се обнови и изгради главни град Македоније, Извршни комитет ЦК СКЈ донео је следеће закључке:

1. Треба предузети мере и створити неопходне услове за што брже оспособљавање привреде и других друштвених организација и служби за нормалан рад и даљи развој.

2. Обезбедити до краја 1963. године привремени смештај за раднике и службенике запослене у привреди и друштвеним службама, настојећи да се што пре отклоне привремени и неповољни услови смештаја и поново окуне растављени чланови породице.

3. Извршити све неопходне припреме и обезбедити потребне услове да се обнова и изградња Скопља заврши у што је могуће краћем року.

4. Задаци који произистичу из обнове и изградње Скопља могу бити успешно решени само заједничким напорима целе

друштвене заједнице, свих радних организација и грађана, уз максимално залагање за даљи развитак привреде и пораста продуктивности рада.

5. За обнову и изградњу Скопља обезбедиће се потребни извори средстава који ће се сливати у кредитни фонд. У ту сврху такође треба што хитније предузети и мере за обезбеђење помоћи од стране других земаља и међународних организација као и за ангажовање иностраних кредитара под повољним условима.

Средства фонда треба употребљавати на начин да се максимално подстакне заинтересованост и иницијатива грађана Скопља за што ефикаснију, економичнију и бржу изградњу.

Разрадити неопходне мере да би грађевинска и друга индустрија могле успешно извршити задатке изградње Скопља и пружања техничке помоћи у обнови града.

6. Разним погодним облицима кредитирања и пружањем помоћи омогућити пострадалим грађанима да обнове своје кућанство и прибаве остале предмете за личну употребу.

7. Бригу за спровођење ових одлука у живот преузеће одговарајући органи федерације, република и комуна.

Препоручује се Савезном извршном већу и његовим органима да разраде предлоге и донесу одговарајуће прописе, како би се у што краћем року нашла најпогоднија решења за спровођење ових закључака у живот.

Потребно је такође да све организације и службе извуку нужне закључке, а нарочито с обзиром на испољене слабости у неким техничким службама и посебно у области веза.

8. Рад руководства и организација Савеза комуниста и других друштвено-политичких организација у Скопљу треба организационо прилагодити новонасталим условима.

Проблеми који стоје пред нама траже максималну политичку мобилизацију свих друштвено-политичких организација у целој земљи, а посебно у оним местима где су привремено смештени пострадали грађани Скопља.“

Закључци Извршног комитета служили су као основна оријентација за све акције и мере које су у току августа и септембра предузимали савезни, републички, градски и општински органи и друштвено-политичке организације за отклањање последица земљотреса у главном граду Македоније, у првом реду, за покретање привреде и смештај становништва, а и за припреме за темељитију обнову и изградњу Скопља која ће почети у 1964. години.

Ново Скопље на развалинама старог — за пет година

На проширеном пленуму ЦК СК Македоније, одржаном 11. августа у Титовом Велесу, секретар ЦК Крсте Џрвениковски је у реферату „О месту и улози СК Македоније у отклањању последица катастрофалног земљотреса у Скоп-

љу", између осталог одговорио на три веома значајна питања: где, када и како ће се градити ново Скопље?

Према основној концепцији коју су одредили Извршни комитет ЦК СК Македоније и републичко Извршно веће — рекао је тада Крсте Црвенковски — ново Скопље грађиће се на истом подручју на којем се главни град Македоније вековима развијао, изградња ће трајати пет година, а проблеми конструкције зграда и избора материјала биће решени тако да обновљено Скопље може одолевати евентуалним јаким земљотресима.

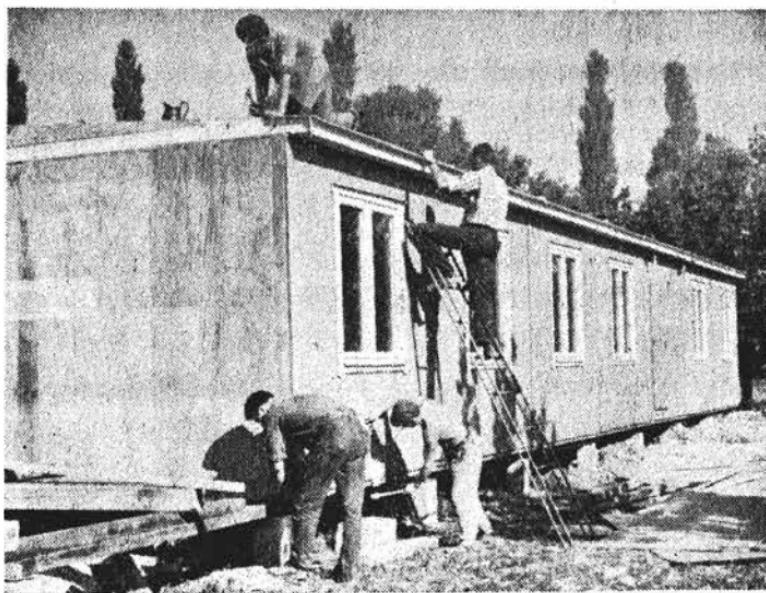
Одлука о локацији новог Скопља заснована је на научним мишљењима. Скопље су у току августа и септембра посетили многи југословенски и инострани стручњаци за асеизмичку градњу, сеизмологи, статичари, грађевински инжењери, професори универзитета, и ни један од њих није сматрао да има било каквих озбиљнијих разлога за нову локацију Скопља. Напротив, сви су износили убедљиве разлоге за остајање на садашњој локацији, под условом да се приликом обнове и изградње града доследно примењују принципи и у свету опробани методи асеизмичке градње, да се научна и техничка достигнућа супротставе стихији природе. Искуства других земаља које се, као и наша, налазе у сеизмички активним зонама показују да подземне силе — узрочници земљотреса нису несавладиве.

Скопље на истом месту — не значи да ће обновљени град на обалама Вардара имали исти изглед као и пре катастрофе, да ће на свакој рушевини нићи нова зграда. Како ће сутрашње Скопље изгледати, то ће моћи да се одређеније каже тек када у првој половини 1964. године буде готов нови урбанистички план града. Пре доношења тог плана извршиће се обимна истраживања у целој Скопској котлини, да би се утврдио састав земљишта на коме је лежао стари и на којем ће се подићи нови град, да би се одредили микро-сеизмички рејони да би се прикупили тачни подаци о нивоу и кретању подземних вода...

На овом послу ангажовани су најпознатији стручњаци из свих геолошких сеизмоловских и других научних институција из наше земље, а и многи еминентни научни радници из иностранства. Крајем октобра 1963. године треба да буде завршена прва етапа ових обимних истраживања. Проектанти и градитељи новог Скопља добиће тада прве научне податке о сеизмо-трусним и другим физичким особинама тла, на основу којих ће моћи да почне пројектовање појединачних микро-рејона новога града.

ОВО СУ ОСТАЦИ РАНЕДНЕ ЛЕДНОГ ОД НАЈВЕЋИХ И НАЈЛЕПШИХ ХОТЕЛА У СКОПЉУ – „МАКЕДОНИЈЕ“

НОВЕ МОНТАЖНЕ ЗГРАДЕ НИЧУ СВАКИМ ДАНОМ НА ПРИЛАЗИМА СКОПЉА; НА СЛИЦИ МОНТАЖНА ЗГРАДА ПОСЛАНА КАО ПОМОЋ ИЗ ШВЕДСКЕ.

Док геолози буше земљу у свим крајевима Скопља, док статичари праве прорачуне за нове, стабилније конструкције зграда у обновљеном граду, док сеизмолози анализирају податке које су 26. јула и наредних дана забележили њихови апарати, док се урбанисти, грађевински инжењери и други стручњаци припремају за велики посао који треба да почне идуће године и да се углавном заврши, за наше досадашње појмове, у неуобичајено кратком року — за пет година, поједине институције у Скопљу већ су објавиле и своје прве замисли о објектима које треба подићи у новом граду.

Приградска насеља за 70.000 становника

Ново Скопље, град на обалама Вардара, који ће се градити у току наредних пет година, ипак је ствар будућности. Ове јесени највећа брига је — смештај становништва под чврсте кровове пре почетка зиме. Почетком августа одлучено је да се за 70.000 становника подигну приградска насеља са монтажним кућама, а остало становништво да се смести у поправљеним становима и провизорним просторијама у самом граду.

Било је у почетку планирано девет приградских, или, како их Скопљанци популарно називају, „сателитских“ насеља, распоређених радијално око Скопља, која ће се касније уклопити у градску целину и постати саставни део обновљеног града.

Овај обиман задатак преузеле су грађевинске оперативе из свих наших република.

Насеље Ђорче Петров за 12.000 становника — гради грађевинска оператива из Македоније, уз помоћ екипа из иностранства (из СР Немачке, Британије и других земаља које ће се евентуално јавити). У насељу Драчево, које ће имати 10.000 становника радове изводи оператива из Србије. Изградња насеља Маџари, са 10.000 становника, поверена је грађевинској оперативи из Хрватске. Градитељи из Хрватске саградиће и насеље Железара за 2.000 становника. Насеље Влае, које ће имати станове за 5.000 становника, граде предузећа из Словеније. У насељу Бутељ стамбене зграде и друге објекте за 5.000 становника изградиће предузећа из Босне и Херцеговине. Насеље Козле, у коме ће живети 5.000 људи, гради грађевинска оператива из Београда. Насеље

Лисиче (код аеродрома) за 7.000 становника граде припадници ЈНА и грађевинска оператива из Црне Горе. Југословенске железнице граде насеље „11. октобври“ за 4.000 становника — железничара и чланова њихових породица.

Градска скупштина је накнадно одредила још две локације — у Синђелићу и Оризарима — намењене оним грађанима који желе да индивидуално граде сопствене станове, обезбеђујући им истовремено и кредите под повољним условима. Показало се да за градњу у овим насељима има доста интересената, па ће и она вероватно бити прилично велика. Осим тога, у насељу Синђелић у другој половини септембра завршено је монтирање 80 комплетно опремљених монтажних станова, које су влада Данске и дански Црвени крст поклонили пострадалом Скопљу.

Садашњи број приградских насеља не може се сматрати дефинитивним, јер су многе радне организације одлучиле да за своје раднике и службенике и саме граде монтажне станове, па траже и нове локације. На пример, три суседна предузећа — Хемијски комбинат „Бильана“, Фабрика ацетиленских производа „Наум Наумовски-Борче“ и скопска стаклара — половином септембра почела су на новој локацији да граде за своје потребе око 400 станова.

Изградња приградских насеља званично је почела 6. августа, истог дана када је у Скопљу почела и савезна омладинска радна акција. Председник Градске скупштине Благој Попов је тог дана у будућем насељу Ђорче Петров, у присуству највиших руководилаца Македоније, омладинских бригада и других градитеља, симболичним ударцем пијука означио почетак изградње приградских насеља, а тиме и обнову Скопља. Рок завршетка изградње ових насеља је — крај 1963. године. То је, међутим, веома обиман посао, јединствени подухват нашег грађевинарства — да се у једном граду за непуних пет месеци изграде нови станови за 70.000 људи и најмање за још толико становника оспособе оштећени станови — па се ово може на време урадити само максималним залагањем свих учесника у овом подухвату.

Колико је то обиман посао и за наша грађевинска предузећа и за произвођача монтажних кућа и разног грађевинског материјала, може се видети из онога што треба да уради дрвна индустрија „Криваја“ у Завидовићима. Ово предузеће прихватило је обавезу да за четири месеца произведе 250.000 м² стамбене површине (у свим скопским приградским насељима, биће око милион квадратних метара

површине). Производни задатак „Криваје“ за Скопље је укупно 4.000 станова — просечно 33 стана дневно!

Приградска насеља нису привременог карактера, па ће у њима, поред станова, бити изграђено и све што је потребно за савремени живот: водовод и канализација, улице, зелене површине, продавнице, занатско-услужне радионице, школе, дечји домови, спортска и дечја игралишта, здравствене установе и други објекти. Нека насеља имају и централно грејање. Топлотна и звучна изолација у монтажним становима у овим насељима неће бити слабија од оне коју обезбеђују дебели зидови.

На недавној пленарној седници Градског комитета СК у Скопљу заузет је став да се подела станова у новим насељима обави на демократски начин — свака општина ће добити одређени контингент станова, које ће затим расподелити радним организацијама, а ове ће извршити појединачну расподелу, по утврђеним критеријумима и уз учешће целог колективса.

Грађевинска предузећа из свих наших република раде и на поправкама око 10.000 оштећених станова и других објеката, што је такође, с обзиром на веома кратак рок и на степен оштећења, обиман посао, за који су, као и за изградњу приградских насеља, потребни ванредни напори.

Многи Скопљанци ће ове јесени у поправљене или нове станове унети и ново покућство, на место уништеног. Од 9. септембра 1963. године Комунална банка у Скопљу одобрава кредите становницима овог града под изузетно повољним условима, одређеним Одлуком Савезног извршног већа: камата један одсто, рок враћања шест година, кредит у висини трећине зараде, без партиципације, а за многе категорије зајмотражилаца и без жираната.

Деловање механизма друштвено-политичког система

Изванредно тешка ситуација налагала је да се у циљу ефикаснијег отклањања последица катастрофе неки проблеми у Скопљу решавају на начин који није уобичајен у нормалним приликама.

Првих дана после земљотреса град се налазио у једном стању које су неки назвали „ратним комунизмом“ (храна се делила бесплатно, била је објављена грађанска мобилизација, постојали су штабови као ванредни органи управе,

у збеговима и платненим пребивалиштима појавиле су се и функције „команданата“ и „штабова“ насеља).

Међутим, све ове изванредне мере и акције, ма колики био степен њихове хитности и изванредности, нису излазиле из оквира нашег друштвено-политичког и привредног система. Штабови за отклањање последица катастрофе вршили су „сву власт“ у граду, општини и насељу само до оног тренутка докле је то било неопходно. У ствари, изузев збегова и платнених насеља, где се „штабовање“ и „команданство“ задржало нешто дуже, изванредни органи нису ни у једном тренутку имали компетенције које припадају представничким телима, самоуправним и другим друштвеним органима.

Само неколико часова после катастрофалног потреса, одржана је седница Извршног већа Македоније. Тог дана двориште Клуба народних посланика већ је било претворено у седиште републичких државних институција и републичких руководстава друштвено-политичких организација.

Игралиште спортског друштва „Работнички“ постало је два-три дана после 26. јула седиште Градске скупштине, њених органа и свих градских руководстава друштвено-политичких организација. Општинске скупштине и њихови органи такође су функционисале тако рећи још од првог часа после катастрофалног потреса. У радним организацијама у привреди штабови и слични изванредни органи нису ни постојали — органи самоуправљања и управе предузећа решавали су све проблеме које је донео земљотрес још од самог почетка.

У платненим насељима, најпре су се појавили савети насеља, као нови органи друштвеног самоуправљања, који су штабове и командаџите насеља учинили излишним, а онда су у појединим насељима уместо савета насеља активирани опробани, „мирнодопски“ органи друштвеног самоуправљања — савети стамбених, односно месних заједница и њихови секретаријати.

Процес оживљавања друштвеног механизма у платненим насељима карактерише и организационо прилагођавање Савеза комуниста, Социјалистичког савеза и других организација.

У новој ситуацији нарочито велику улогу имала је и даље ће имати Градска скупштина Скопља. Уведени су и неки нови облици организације управе Градске скупштине, међу којима су најзначајнији Одељење за снабдевање, које

приноса у 1964. години Фонду за обнову и изградњу Скопља и о посебном регулисању радних односа на подручју града Скопља и предлог одлуке о додељивању 31 милијарде динара Скопљу из привредних резерви федерације, председник СИВ Петар Стамболић је истакао да је Фонд за обнову и изградњу Скопља савезни фонд „који у себи спаја тежњу да обнова Скопља буде резултат напора Македоније и самога града и да истовремено у његовој обнови учествује цела југословенска заједница”.

Осврћуји се на предлог закона о народном зајму, Петар Стамболић је рекао:

„Савезно извршио веће сматра да је ово и најефикаснији облик кроз који сви радни људи наше земље и радне организације могу пружити прву помоћ у обнови Скопља. Овакав вид помоћи радни колективи и поједици већ су спонтано почели да пружају додељујући новчане износе из својих фондова и добровољне прилоге. Законом се ова спонтана иницијатива претвара у општејугословенску акцију, која ће још једном манифестовати јединство и солидарност наших људи. Мислим да се сви слажемо у уверењу да ће расписивање народног зајма бити поздрављено у целој земљи и да ће у атмосфери братства и солидарности зајам бити у потпуности уписан.“

Ово уверење, изражено у највишем представничком органу југословенских народа, потврђено је већ првих дана уписивања народног зајма.

Перспектива Скопља је сада и са те, материјалне, стране сасвим јасна. Фонд за обнову и изградњу Скопља ће већ у идућој години располагати са око 160 милијарди динара.

ДОКУМЕНТИ ДАНАШЊИЦЕ

—Нова серија—

До сада су изишле следеће књиге:

1961. П. Милојевић: БЕРЛИН, П. Јакшић: СВЕТ И ОРУЖЈЕ, Ј. Смоле: КАКО ЈЕ ПОДЕЉЕН СВЕТ, др М. Шнудерл: УСТАВ У СВЕТУ И КОД НАС.
1962. М. Милић: ДАНАШЊА АЛБАНИЈА, В. Ђукић: ЗАВЕРА ГЕНЕРАЛА, А. Ненадовић: ГОДИНА ДАНА ЦОНА КЕНЕДИЈА, З. Жујовић: АРАПИ ТРАЖЕ СЕБЕ, М. Аврамовић: ЖАРИШТА КРИЗЕ, М. Миленковић: АЛЖИР, С. Кослав: ЗБОГОМ ОРУЖЈЕ ИЛИ? О. Милићевић: КИНЕСКА ПОЛИТИКА, Б. Пешић: ЈУЖНА АМЕРИКА, Ј. Становник: ЕКОНОМСКИ БЛОКОВИ, В. Шантић: ЧИЈИ ЈЕ КОСМОС?, В. Прибићевић: СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА ДАНАС, Д. Симић: ЕКСПЛОЗИВНИ ЛАОС, Р. Николић: ШПАНСКИ ЛАВИРИНТ, Ж. Богдановић: КИЛИМАНЏАРО: ЗЕМЉА ДРХТИ; СВЕТ ПОД ЛУПОМ БРОЈКИ, П. Милојевић: ПОСЛЕДЊИ ДАНИ МИРА, Ј. Становник: КОЛИКО КОШТА РАТ?, Ј. Ђакић: ВОДИЧ КРОЗ ПРЕДНАЦРТ УСТАВА, Ј. Густинчић: БРИТАНИЈА, В. Миленковић: МАНЕВРИ КАПИТАЛА, Ђука Јулиус: КУВАНСКИ БУНТ, М. Ковачевић, д. Миливојевић, М. Драшковић: 50 ПИТАЊА И ОДГОВОРА О ПРЕДНАЦРТУ УСТАВА СР СРБИЈЕ, М. Миленковић: ЈЕМЕН БЕЗ ИМАМА, Ј. Смоле: ПРИТИСАК НА КАМБОЦУ.
1963. С. Глимац: ФРАНЦУСКА, Б. Јевтић: БОГАТИ И СИРОМАШНИ, Л. Матес: СВЕТ У 1962. ГОДИНИ, М. Маровић: МЛАДИ ЈУГОСЛОВЕНИ, д. Миливојевић: НАША ОПШТИНА, Г. Алтман: РАТ ИЛИ МИР, П. Сабин: ШТА СЕ ЗВИЋА У ИРАКУ?, А. Брајовић: ЈУГОСЛАВИЈА ЈУЧЕ И ДАНАС, М. Пудар: БРИСЕЛСКА ЗАГОНЕТКА; МЕКСИКО, Р. Лазаревић: ОСИГУРАЊЕ, ЛЕЧЕЊЕ, ПЕНЗИЈЕ..., УСТАВ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ, И. Срнић, П. Николић: ИЗБОРИ КОД НАС И У СВЕТУ, Јубомир Радовановић: ЈУГОСЛАВИЈА У БОРБИ ЗА МИР, Мирјана Јанковић: КП ИТАЛИЈЕ У БОРБИ ЗА СОЦИЈАЛИЗАМ, др Петар Марковић: НАШЕ СЕЛО, Миодраг Николић: КОСОВО И МЕТОХИЈА, Јубомир Радовановић: АФРИКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ, Живорад Живковић: СТАН ЗА НАШЕ ЦЕПОВЕ, Иве Миховиловић: ВАТИКАН ОД ПИА XII ДО ПАВЛА VI, Драгиња Арсић: СЕВ — економска интеграција социјалистичких земаља, Александар Мишић: АТОМИ НА ДЛАНУ, Антон Колендић: МАЛИ ПРЉАВИ РАТ — борба народа Јужног Вијетнама, Владислав Митровић: ОЧИ СВЕТА — техника и људи из ТВ екрана, Зоран Жујовић: СОВЈЕТСКИ САВЕЗ — године великих успеха, Драган Марковић: КАПИТАЛ У АФРИЦИ — стуб колонијализма и неоколонијализма, Јаша Алмули: БРАЗИЛ — путеви еманципације, Јубомир Палигорић: ЧИЛЕ — друштвено економски профил, Јован Пешић: СКОПЉЕ — катастрофа и градилиште.

„СЕДМА СИЛА“ НОВИНСКО ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

Београд, Теразије 31, међуспрат. Поштанско фах 225. Тек. рачун код Народне банке у Београду 101-112-1-514
 Телефони: директор и секретаријат 32-031, уредништво 38-972,
 комерцијална служба 32-563, продајно одељење 33-091,
 рачуноводство 32-120

